

GELİŞİM ERZURUM

Yıl 5 | Sayı 26 | Ocak 2023 | 25 TL | ISSN 2757-5020

Tuba SİVEREKLİ

ISSN 2757-5020

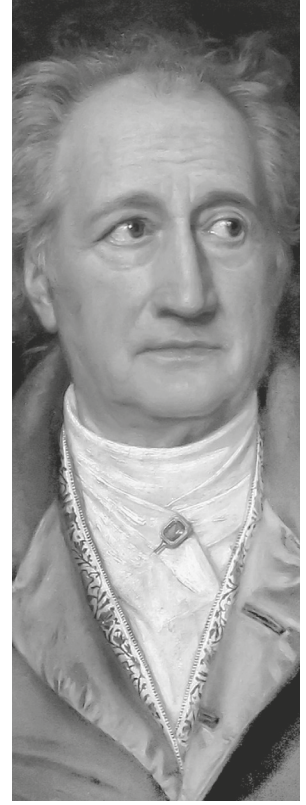

9 770275 750207

“Çocukları izledim, onları yakından inceledim ve bana, onlara nasıl öğreteceğimi öğrettiler.”

M. Montessori

içindekiler

02 Batı'dan Doğu'ya Bir Bakış: Goethe
Ayşe ACAR

06 Morgov Kışlası ve
Georgi Saakadze
Orhan ATMACA

11 Camiamızda İz Bırakanlar:
Av. Münir ALPAGUT
Av. Sadrettin HAŞILOĞLU

14 Söyleşi
Arlin ÇİÇEKÇİ

18 Dünü ve Bugünüyle
Asker Ressamlar - I
Sabri TOPDAĞI

28 Mana Yorumu Fedâ Edilemez
Halime KIRAZLI

31 İstanbul Müziği
Ersu PEKİN

34 Erzurum Askeri Genel Valisi
Sergey Mihailoviç Duhovskiy'nin
Anıları - 4 (Son)
Dr. Sıtkı Yılmaz KUŞKAY

GELİŞİM ERZURUM

Palandöken Gelişim
Derneği'nin yayın organıdır.

ISSN: 2757-5020

YIL 5 | SAYI 26
Ocak 2023 | 25 TL

İmtiyaz Sahibi

Lokman LOKMACI

Yazı İşleri Sorumlusu
Numan ÜN

Sayfa Tasarımı
Alfabê

İletişim

Solakzade Mahallesi
2. Marketler 13. Çarşı Sokak
Palandöken/Erzurum
0 (530) 544 76 72

gelisimerzurumdergisi

Baskı & Cilt

BERİKAN OFSET MATBAA
Gersan Sanayi Sitesi
Yenimahalle/Ankara

Matbaa Sertifika
Numarası

47109

© Her hakkı saklıdır.

Bu dergide yer alan yazı, makale, şiir ve fotoğraflar elektronik ortamlar da dahil olmak üzere yazılı izin olmaksızın kullanılamaz.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yayımlanan eserlerin tüm mesuliyeti yazarlarına aittir.

BATI'DAN DOĞU'YA BİR BAKIŞ: GOETHE

AYŞE ACAR

*Üç bin yılın hesabını kendine,
Vermeyi bilmeyen her kimse,
Cahil kalır karanlıklar içinde,
Günden güne yaşayıp gitse de.*

Goethe

Kendine üç bin yılın hesabını verenler dünyanın bir köşesinde yaşamazlar. Onların vatani yeryüzünü bir uçtan bir uca sarıp sarmalar. Zaman, onlar için ne geçmişte kalan ne de henüz gelmemiş olandır. Onlar için zaman, üzerine kelimeler yazdıkları boş bir sayfadır.

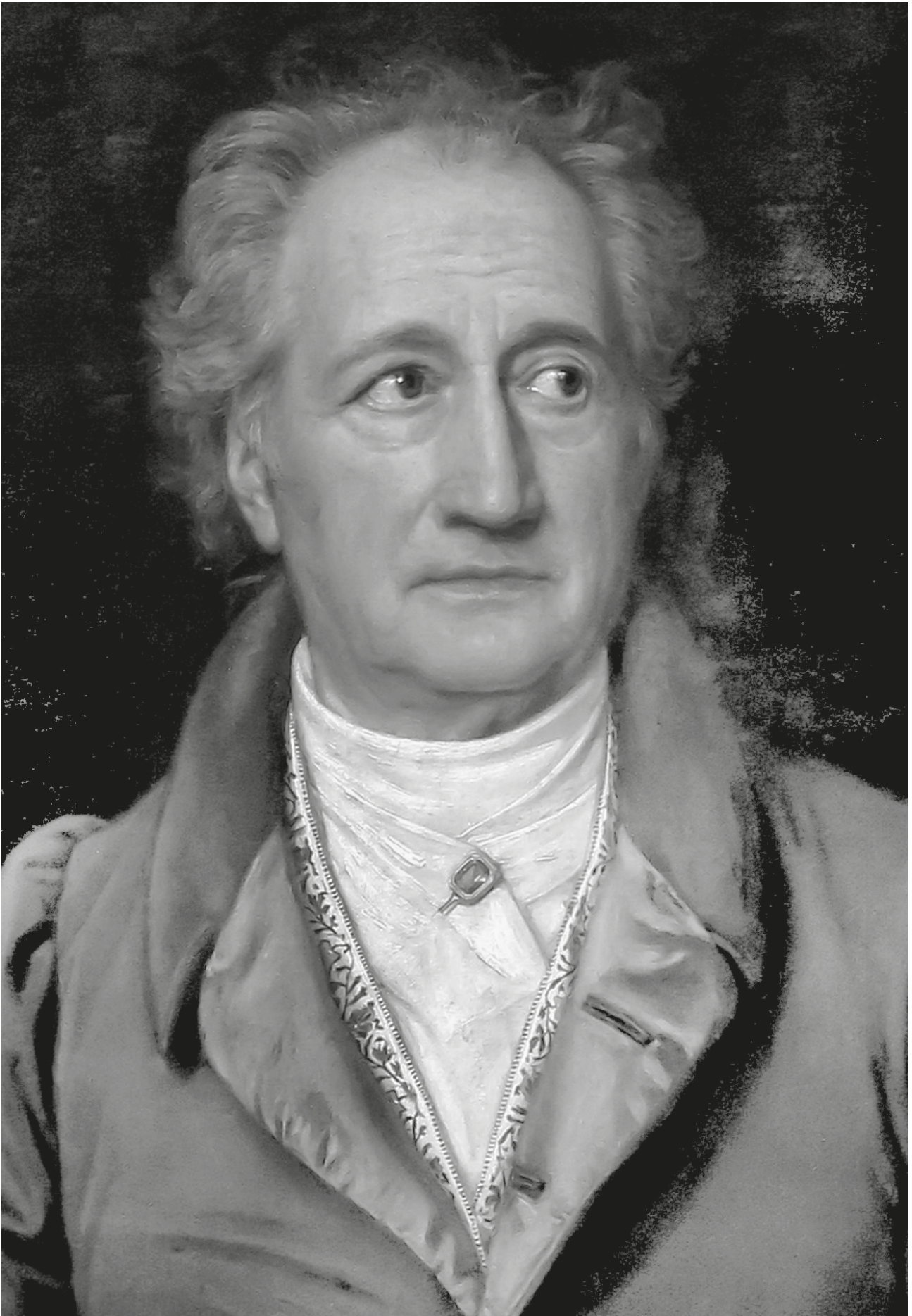
Johann Wolfgang Von Goethe, dünya insanlık ailesinin en özel isimlerinden biri. 1749 yılında Almanya'da doğan Goethe edebiyatçı olmasının yanı sıra bir ressam, doğa bilimci ve siyasetçidir. Farklı kültür-lere, dillere, inançlara kalbini korkusuzca açan bu deha

“dünyaya ait bir insan olmak ne demektir?” sorusunun ete kemiğe bürünmüş bir yanıtıdır. Goethe için değerli olan şu millete, şu inanca ait olan değildir, değerli olan bizatihi değerlidir. Eğer içine doğduğunuz kültürü Goethe'den okursanız kendinizle hiç olmadığı kadar gurur duyabilirsiniz. O, her an gözümüzün önünde olsa da göremediğimiz şeye derinlemesine nüfus ederek kalbine alan, sanatsal dehasıyla onu bize berrak bir biçimde sunan kişidir.

Goethe, Hz Muhammed için yazdığı *Muhammed Kasidesi'ni* kaleme aldığı 23

yaşındadır. *Kaside'nin* de içinde yer aldığı Doğu-Batı Divanı¹ isimli eserinin etkisi o kadar büyüktür ki hiç beklenmedik yerlerde tarihe eşlik eder. 1925 yaz aylarında Alman bir genç Kuzey Denizi'ndeki Helgoland Adasına gider. 23 yaşındadır ve çözümü zor bir fizik problemi tarafından ele geçirilmiştir. Sözünü ettiğimiz genç Werner Heisenberg'tir. “Kuantum kuramı”nın yapısını oluşturmaya izin veren fikri bulan kişi. Fizik biliminde herkesin aklını karıştıracak olan bu gencin o adada bir problemle uğraşırken verdiği molalarda Doğu-Batı Divanı'ndan şiirler

¹ Goethe, Doğu – Batı Divanı, Tercüme, yorum ve açıklamalar; Senail Özkan, Ötügen Yayınları, 2015.

ezberlediğini biliyoruz.²

Doğu-Batı Divanı hala dünya entelektüellerinin başucunda durmaktadır. Divan, elbette Batı'da gösterdiği etkiyi Doğu'da gösterememiştir. Bunun nedeni kendimizi dünyaya ait hissetmiyor oluşumuzda aranmalıdır. Goethe'nin "aslında Müslüman olduğu" na dair bir takım söylentilere verdiğimiz dikkati eserin kendisine vermememizin bir nedeni de kendi inancımıza nitelikli bir ilgi duymayışımızdan kaynaklanıyor olsa gerek.

Peki bizim bile duymadığımız bu derin ilgiyi çok genç yaşlardan itibaren Goethe neden duymuştur?

Bu soruya yanıt verebilmek için öncelikle sözü edilen tarihlerde Avrupa entelijansiyasında (aydınlar topluluğu) ötekini tanımaya dönük bir heyecanın baş gösterdiğini hatırlamak gerekir. Aydınlanma hareketi Hıristiyanlık dışında dini görüşlerle tanışıklığı teşvik ediyor hatta bu farklı görüşlerin tanıtılmasını kendine vazife olarak görüyordu.³ Aydın için dünya kendine ait bir yurt haline geliyor ve kendi yurdunu tanıma ciddiyetiyle meselelere yaklaşıyordu. Goethe ve onu etkileyen diğerlerinin İslam'a duyduğu ilginin temelinde bu aydınlanma hareketinin olduğunu belirtmek hayati önem taşımaktadır. Ünlü filozof Leibniz'in 1710 yılında "Allah'ın Lütüfkârlığı, İnsan Hürriyeti ve Kötünün Sebebi Üzerine Bir Deneme" isimli makalesinde Hz. Muhammed'den övgüyle

bahsettiği hemen ardından dini toleransın baş temsilcisi sayılan Lessing'in "bir akıl dini" olarak İslam'a dikkat çektiğini belirtmeliyiz.⁴ Herder'e gelince; o Goethe üzerinde asıl etkiyi yaratmış kişidir.

"İnsanlık Tarihinin Fel-sesine Dair Fikirler" isimli eserinin 19. Bölümünde Hz. Muhammed'in "Allah'ın birliği inancı için ulvî heyecanı", "temizlik, namaz ve hayır işleri yoluyla O'na hizmet etme tarzını" hayranlıkla dile getirir. Herder, Müslümanların ulaştığı kültür seviyesini yüksek bir düzey olarak tanımlamakta ve Kuran için şunları söylemektedir;

"Şayet Avrupa'nın Alman galipleri, Arapların Kuran'ı gibi dillerinde klasik bir kitaba sahip olsalardı, bu Latince kitap (Kitab-ı Mukaddes) asla dillerinin maliki olmazdı ve aynı zamanda soylarının bir çoğu çilgınca helak olup gitmezdi."⁵

Herder'in Kuran'ı bir dil abidesi olarak övmesi Goethe'yi derinden etkiliyor ve o da şöyle diyor;

"Kuran'ın üslubu...kati, büyük, müthiş ve yer yer gerçekten ulvidir."

Mommsen "gerçekten ulvîdir" ifadesinin Goethe dağarcığında bir şaheseri tasvir etmek için kullanıldığına dikkat çekiyor.⁶ Onu etkileyen yegane şey dil değil elbette, Kuran metninin içeriğine duyduğu ilgi, metni anlamaya dönük çaba, tesiri altında kaldığı ayetlerin yapıp etmelerini etkilemesi,

tüm bunlar Goethe'nin ömrü boyunca devam ediyor.

"Halime: Beni korkutma sevgili oğlum, seni gün batımından önce bekliyorum. Taze gençliğini gecenin tehlikelerine maruz bırakma.

Muhammed: Kafirler için gündüz de gece gibi lanetlidir. Kara kurbağanın zehri çektiği gibi günah da kendine çeker felaketi. Öte yandan fazilet de şu gök kubbenin altında bir nazarlık misali en hayırlı, sağlıklı hava küresini etrafımızda muhafaza eder.

Halime: Böylesine yalnız bir sahrada, eşkiyadan hiçbir gece emin değildir.

Muhammed: Ben yalnız değildim. Allah'ım lütüfkârca yanuma yaklaştı.

Halime: Gördün mü O'nu?"

Muhammed: Sen görmüyor musun onu? Her sessiz kaynağın başında, yeşeren her ağacın altında, sevgisinin tüm sıcaklığıyla benimledir. Nasıl müteşekkirim O'na. O, göğsümü açtı, kalbimin üzerindeki katı örtüyü kaldırdı ki O'nun ismini hissedebiliyorum.

Halime: Rüya görüyorsun! Göğsün açılmış olsa sen yaşayabilir misin?

Muhammed: Beni anlamayı öğrensin diye senin için Allah'a yakarmak istiyorum."

Goethe'nin kaleminden çıkmış bir sahne bu. Nasıl da hakim Hz. Muhammed'in çocukluğuna dair detaylara... Bu sahnede de geçen göğsün açıl-

2 Carlo Rovelli, Helgoland, Çeviri: Tolga Esmer, Tellekt 42 Yayınları, 2022.

3 Katharina Mommsen, Goethe ve İslam, Türkçesi: Senail Özkan, Ötüken Yayınları, 2016.

4 Mommsen, Goethe ve İslam, s. 15.

5 Mommsen, Goethe ve İslam, s. 16.

6 Mommsen, Goethe ve İslam, s. 20.

ması, göğsün genişletilmesi meselesi Goethe'yi derinden etkilemiş konulardan biridir. İnşirah Suresinin ilk ayetlerinde geçer bu ifade; “Biz senin göğsünü genişletmedik mi? Belini büken o yükü senden alıp atmadık mı?...”

Benzer bir ifade Tâhâ Suresi 26. Ayette Hz. Musa'nın dilinden bir dua olarak belirir; “Rabbim! Göğsümü genişlet!” 1772 yılında Goethe, Herder'e bir mektupta şöyle der;

“Musa'nın Kuran'da dua ettiği gibi dua etmek istiyorum; Tanrım, göğsüme ferahlık ver!”

Goethe aynı yıl Muhammed Kasidesi'ni yazar.

“Kayalıklardan fışkıran,
Şu neşe pınarına bakın,
Bir yıldız çaktı sanki;
Bulutlar üzerinde
Yüce ruhlar beslemiş gençliğini
Derununda koruluktaki kayalıkların.
Taptaze gençliğiyle,
Styrlıp bulutlardan
Raks eder gibi iner mermer kayalara
Haykırır sevincini yine
Sinesinden asumana.
Katmış da önüne rengarenk çakılları
Sürüklüyor dağ geçitlerinden aşağı,
Ve bir önder azmiyle
Götürüyor beraberinde,
Nice kardeş pınarları.
Vadilerden aşağı
Çiçeklenir geçtiği yerler,
Ve çimenler soluğuyla yeşerir...”

Kaside, Hz. Muhammed'in nasıl dönüştürücü bir yaşam kaynağı olduğunu berrak sözcüklerle bezeyerek sunmaya devam ediyor. Şiirdeki estetik tıpkı Hz. Musa'nın duasının kabulüne benzer bir ferahlık veriyor insan göğsüne. Goethe'nin de duası kabul olmuş olmalı çünkü ancak göğsü genişleyen ötekileri de feraha davet edebilir.

Senail Özkan'ın şu tespiti ne kulak vermeli; “Büyük medeniyet ve kültürleri dâhiler yaratır; çünkü dâhiler, zihni ve kalbi evrensel değerlere açık düşünerlerdir. Bu düşünür ister şair, ister filozof, ister mimar yahut heykeltıraş, ister müzisyen yahut ressam olsun, eğer dimağı ve kalbi evrensel estetik ve etik değerlere açık değilse insanlık için kalıcı eserler vermesi mümkün değildir. Gözü başka medeniyetlere, kültürlere ve dolayısıyla dinlere kapalı mütefekkirler, dolap beygirinden farksızdırlar ve doğrusu ne ürettiklerinin de şuurunda değildirler. Bu neviden mütefekkirlerin mürekkeplerine, Goethe'nin tabiriyle, çokça su karışmıştır.”⁷

Dâhilere benzemek için ne yapmalı? Belki onlar gibi kalıcı eserler veremeyiz, adımız onlar gibi dünyada duyulmaz ama zihnimizi ve kalbimizi dünyaya açmayı deneyebiliriz. Bu esasında Goethe'nin kalbine aldığı İslam Geleneğine yaklaşmak demek aynı zamanda. İnsanlık ailesine doğru attığımız her adım **kayalıklardan fışkıran neşe pınarı** Güzel Muhammed'in dine doğru atılan bir adımdır.

Onun dini şayet tüm insanlığı kucaklıyor olmasa ne Goethe ne de diğerleri kendilerine Muhammed'in yanında bir yer bulabilirlerdi.

“Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı!” (Maide 48) Ama öyle yapmadı ve nedenini aynı ayette açıkladı; “İyi işlerde yarışın” diye.

İnsanlık ailesinin seçkin öznesi Goethe'nin, İslam'dan etkilenmesini Mommsen üç nedene bağlıyor;

Birinci neden Hz. Muhammedin kişiliği ve insanlar arasında bir elçi olarak faaliyet gösterme şuurudur. İkinci neden Kuran'daki tevhit anlayışı iken diğer neden İslam'ın dünyaya da dönük olmasıdır. Goethe, çağdaşı Hıristiyan arkadaşlarının aksine dünyayı bir ahıfıgan vadisi olarak görmeden çalışmaya şevkle bağlı olmasını bu düşüncenin onu teşvik etmesine bağlamaktadır.⁸

Sözü Goethe'ye ait bir şiirle kapatalım;

“Mülkiyet:

Biliyorum ki ben,

Ruhumdan akıp gelmek isteyen düşünceler

dışında,

Hiçbir şeye sahip değilim.

Biliyorum ki ben,

Tatlı bir sevgiyi, küçük bir sevinci tattığım

anlar dışında,

Hiçbir şeye sahip değilim.”

Kasidenin tamamı Goethe, Doğu-Batı Divanı'ndan okunabilir.

7 Mommsen, Goethe ve İslam, s. 7.

8 Mommsen, Goethe ve İslam, s. 40.

MORGOV KIŞLASI VE GEORGİ SAAKADZE

Orhan ATMACA

Morgov Kışlası

Morgov Kışlası, Yakutiye Medresesi'nin güney batı yönünde Cumhuriyet Caddesi ve Mumcu Caddesi'nin kesiştiği noktada bulunuyordu. (Fotoğraf 1) Sonradan yapılan bu kışla, Yakutiye Medresesi'nin bütün güzelliğini gölgede bırakarak âdetâ hapsedmişti.¹

Burası, Osmanlı dönemi eseri olup yeniçeri kışlası olarak adlandırıldığı için zamanla bulunduğu konum itibarıyla Yakutiye Kışlası denilmiştir.² Morgov Kışlası'nın ne kadar yerli ve millî olduğunun anlaşılması için yapım yılını, Osmanlı'nın "Cihan Devleti" unvanını aldığı ve en güçlü olduğu dönemlere kadar götürülebilir.³ Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yeniçeri kışlasının bulunduğu bölgeye yeni bir kışla yapıldığı göze çarpmaktadır. Kışla, kemerli bir kapıya sahip olduğundan girişler buradan yapılarak Ya-

kutiye Medresesi'ne ulaşıyordu. Kanuni tarafından yaptırılan Beylerbeyi Sarayı da bu bölgede bulunuyordu.⁴ Erzurum Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa tarafından Beylerbeyi Sarayı'nın etrafına çeşitli köşkler inşa edilmişti. Erzurum'a gelen beylerbeyi görevindeki kişiler tarafından, bu köşke yeni ilave yapılar eklenmiştir. Yapılan ilk ilave yapı ise Tekezâde Mehmet Paşa tarafından inşa ettirilmiştir.⁵ Evliya Celebi Seyahatnamesi'ne de konu olan Erzurum Beylerbeyi Sarayı şöyle anlatılmaktadır:

"Yüz on adet kat kat odalar, fevkani ve tahtani divanhaneleri ve yüksek köşkler olup, irem bağı gibi bahçesinde Tayyar Paşa köşkü, Tekeli Paşa köşkü vardır. Saray meydanında her zaman cirit oynanır bu sarayın iki kapısı var, biri divan kapısı ki, şadırvan üzerinde yüksek bir kapıdır. Diğeri ise uğrun kapısıdır ki her zaman kapalıdır".⁶

Yakutiye Medresesi'nin yanında bulunan kışlanın inşası, 1796 yılında III. Selim'in gözde valilerinden olan Erzurum Valisi Yusuf İzzet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kışlanın yapımında kullanılan para bölgedeki zeâmet, tımar ve eşkinciyan bedeliyesi gibi devletin gelir getiren vergileri olmuştur. Kışlanın kuruluş amacı, topçu birliklere ev sahipliği yapmak, sürat topları ve arabalarıyla mühimmatların yağmur ve kar sularından etkilenmemesi için korunaklı bir yapıya ihtiyaç duyulmasıdır. Bu vesile ile kışlanın yapılması için yetkililer tarafından uygun bir mahal araştırılmaya başlandı. Yapılan araştırma ve keşifler sonucu, vali konağının kible tarafına bitişikteki boş arsa uygun görüldü. Kışlanın yapım maliyeti, 2.946 kuruş olarak tespit edildi. Yapılacak olan kışlanın sahip olduğu özellikler ise şöyleydi: İki selamlık, bunlar içinde ikişer

1 İsmail Habib Sevük, *Yurttan Yazılar*, 2002 Ankara, 358.

2 Konyalı, *Abideleri Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*, 302. Beygu, *Erzurum Tarihi, Abideleri, kitabeleri*, 150.

3 Doktor Şerif Bey, *Erzurum Vilayet-i sıhhi ve içtima Coğrafyası*, (Hazırlayan: Murat Küçükkuşurlu), 80.

4 Konyalı, *Abideleri Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*, 113,302.

5 Hamza Gündoğdu, *Erzurum Lalapaşa Külliyesi*, Başbakanlık Basımevi,1992 Ankara, 63.

6 Evliya Celebi Seyahatnamesi, Tam Metin 1,2 Cilt, İstanbul 2003, 546.

Morgov (Yakutiye) Kışlası (Hürsöz Gazetesi)

oda, kahve odası, top mühimmatının konulması için dört oda ve kışlanın dışında iki kulübe.⁷ Yapılan çalışmalar sonunda Erzurum Vali Sarayı'nın güney tarafına yeni bir kışla inşa edildi.

Rus Çarlığı, 14 Nisan 1828'de Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etti. Bunun üzerine Bab-ı Ali, 20 Mayıs 1828'de savaş kararı aldı. Rus birlikleri, Rumeli ve Anadolu üzerine harekete geçtiler. 1829'un yazında Rus ordusunun ilerleyişi karşısında etki gösteremeyen Osmanlı kuvvetleri Erzurum'a kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Rus ordusu, Osmanlı ordusu ile farklı cephelerde çarpışarak, Erzurum önlerine kadar gelmişti. Erzurum şehri, heyetler arası uzun görüşmeler ve ahalinin ittifakı ile yapılan anlaşma gereği Ruslara teslim edildi. Şehri, Türklerden teslim alan kişi ise Rus ordusunda görevli, doğu dillerini ve adet-

lerini çok iyi bilen Kafkasyalı General Prens Bekoviç olmuştur. Şehri işgal eden kuvvetler arasında ünlü Rus yazar ve şair A.S. Puşkin'de bulunuyordu. İşgalden kısa bir zaman sonra Edirne Antlaşması ile beraber Rus kuvvetleri ve şehirdeki Ermeniler Erzurum'u boşalttılar. Ruslar, Erzurum'dan ayrılırken arkalarında yıkık ve nüfus kaybına uğramış bir şehir bıraktılar. Ruslar, işgal günlerinde İç Kale'yi tahkim ve tamir etmek için lazım olan taşları türbe, cami ve yapıları yıkarak buralardan sağlamışlardı. Rusların uyguladığı yıkım faaliyetlerinden Erzurum Topçu Kışlası ve Erzurum Vali Sarayı da olumsuz etkilenmiştir.

15 Temmuz 1852 yılında Erzurum ve çevresinde meydana gelen deprem ile beraber şehirde büyük bir yıkım olmuştur. Bu yıkım sonucunda Erzurum Kalesi ve Dış Kale'nin batısındaki kışlada

da büyük hasarlar oluşmuştur. Kışlada bulunan askerî koğuşlar hasar görmüş ve iki koğuş kullanılmaz hâle gelmiştir.⁸ Morgov Kışlası, uzun bir müddet imkânsızlık ve parasızlık sebebiyle depremden hasar gören kısımları yıkık ve harabe vaziyette bekletildi. 1858 yılında Morgov Kışlası'nın depremden hasar gören kısımlarının tamir ettirilmesi gündeme geldi. Yapılacak tamirin kış gelmeden evvel bitirilmesi ve asker'in mağdur olmaması için 1858'in Ağustos'unda işe başlandı. Aradan uzun bir zaman geçmeden Erzurum, tarihindeki en büyük depremlerden birini, 21 Nisan- 2 Mayıs 1859 tarihleri arasında yaşadı.⁹ Yaşanan deprem ve ardından bıraktığı hasar İstanbul'da ve sarayda büyük üzüntüye sebebiyet vermiştir. Bu şiddetli depremde Morgov Kışlası'nın yarısının tamamen yıkıldığını, diğer yarısının da yıkılmaya bırakıldığı belirtilmektedir. Bu kışlada ikamet eden askerler, yaz olması sebebiyle Erzurum'un dışında bulunan Hamdi Paşa Köşkü'ne götürülüp burada kurulan çadırlara yerleştirilmiştir.¹⁰ Depremin vermiş olduğu harabiyet ve yıkım, şehirde askerler tarafından kışla, cephane ve hastane olarak kullanılabilecek bir yapı bırakmamıştı. Ordu tarafından gönderilen bir emirle işe yarayabilecek ve tamiri mümkün olan yapıların onarılması ve askeriyenin hizmetine sunulması isteniyordu.¹¹

7 Küçükkuşurlu, *Tüm Yönleriyle Erzurum Tabyaları ve Kışlaları*, 264.

8 Selahattin Tozlu, "Erzurum Depremleri (1850-1900)," *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 22-23.05.2000,98.

9 Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, 277.

10 Küçükkuşurlu, *Tüm Yönleriyle Erzurum Tabyaları ve Kışlaları*, 266.

11 Küçükkuşurlu, *Tüm Yönleriyle Erzurum Tabyaları ve Kışlaları*, 264.

1880'lerin sonu itibariyle Morgov Kışlası harap ve tamire muhtaç bir vaziyetteydi. VI. Ordu Müşirliğinin İstanbul'a verdiği bilgide, kışlanın tamininin mümkün olmadığı, yıkılıp yerine yenisinin yapılması gerektiğini ve inşa edilecek kışlanın üç tabur büyüklüğünde olması zorunluluğu belirtilmiştir. Bunun üzerine Morgov Kışlası'nın yıkımına başlanılmıştır. Ekim 1887'de kışlanın üçte ikisinin yıkım işlemi bitirilmiş ve geri kalan yıkım işlemi de kısa süre içinde tamamlanmıştır.

Uzun yıllar ayakta kalan, Osmanlı'nın Erzurum'daki ilk kışlası olma kimliğini elinde bulunduran bu yapı, savaşlardan ve depremlerden aldığı darbelerle daha fazla dayanamayarak 1887¹² yılında insan

eliyle tamamen yıkılmıştır. Yerine daha modern ve daha büyük bir kışla inşa edilmiştir. Sözü edilen bu kışla, dönemin ve bölgenin en kuvvetli ve gösterişli yapılarından biri olmuştur.¹³

Morgov Kışlası'nın mimari yapısı ve sahip olduğu özellikleri şu şekildedir: Dikdörtgen bir şekle sahip olan yapı iki katlıdır. Burada olup toplam 38 oda, 12 koğuş, 7 ambar, 6 mutfak, kiler ve hela bulunmaktadır. Cumhuriyet Caddesi'ne bakan tarafta kemerli bir giriş kapısı ve önünde bir karakol bulunmaktadır.¹⁴

➤ Morgov Kışlası'nın Ortadan Kaldırılması

Morgov Kışlası'nın gözden çıkarılması ve yıkımının Türk-

lük adına bir şeref meselesi hâline getirilmesinde Abdurrahim Şerif Beygu'nun Erzurum Tarihi Anıtları Kitabeleri adlı eserinde Yakutiye Medresesi bahsinde kullandığı ifade etkili olmuştur

*"Yakutiye Medresesi 1828 senesine kadar aynı adı muhafaza etmiş. Bu tarihten sonra Rusların Erzurum'u işgallerinden Morkof namındaki ceneralin o zaman, Yeniçeri Kışlası olan Yakutiye Medreseleri yanındaki kışlada eğleştiğinden, sonradan bu kışlaya (Morkof veyahut Morgo) denilmiştir."*¹⁵

Bu bilgileri referans alan yetkililer yıkım işini siyasetin malzemesi de yaparak bu işlemi hızlandırmışlardır. Yakutiye Medresesi'nin çevresinde bulunan binaların ortadan

12 Konyalı, "Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi" adlı eserin 302. sayfasında kışlanın 1879 yılında Sultan Abdülaziz tarafından yıkılıp yeniden yapıldığını belirtmiştir. Fakat verdiği tarihlerde Osmanlı tahtında II. Abdülhamid bulunmaktadır. Yeni kışla, belgelerden de anlaşılacağı gibi 1887 yıkılarak yeniden yapılmıştır.

13 Vehbi Kocagüney, *Erzurum Kalesi ve Savaşları*, Editör Mehmet Dağistanlı, Er-Vak Yayınları, 2015 Erzurum, 63.

14 Küçükkuşurlu, *Tüm Yönleriyle Erzurum Tabyalari ve Kışlaları*, 71.

15 Beygu, *Erzurum Tarihi, Abideleri, Kitabeleri*, 153.

kaldırılması için, büyük gayretler gösteren kişi dönemin Belediye Başkanı Orhan Şerifsoy'dur¹⁶. Başkan'ın bu bölgede ilk yıkım işi, Yakutiye Medresesi'nin arka tarafında bulunan, Lalapaşa Camii ile medreseyi birbirinden ayıran bahçe duvarını ortadan kaldırarak otopark haline getirmesi olmuştur. Orhan Şerifsoy tarafından 1976 yılında hazırlanan şehrin sorunları ile ilgili raporda, konu başlıklarından biri ise şehir merkezinde bulunan tarihi eserlerin çevresinde, hoş durmayan askerî binalar ve arsaların belediyeye devri olmuştur. Bunun için Belediye Başkanı, hükümet nezdinde gerekli çalışmalara başlamıştır. Bu yapılar içinde en önemlisi ise Yakutiye Medresesi idi. Şehirde, şaheser sınıfında olan bu yapının çevresindeki askerî bir kışla ile görüntüsü tamamen kapatılıyordu. Bakım ve onarımdan mahrum bırakılması, bu eserde tahribata yol açıyordu. Morgov Kışlası'nın, konum itibarıyla şehrin merkezinde bulunması çevre için kötü bir görüntü arz ediyordu. Medrese ve kışlanın belediyeye devredilmesi için yapılan görüşmeler neticesinde devir işlemi prensipte kabul edilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı, bu devir işlemine karşılık Erzurum Belediyesinden on milyon Türk lirası istemiştir. Paranın karşılanması için Orhan Şerifsoy tarafından dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'den yardım etmesi istenmiştir. Ona alınacak paranın şehrin imarı için büyük katkı sağlayacağını söylemiş-

tir.¹⁷ Belediye Başkanı'nın büyük gayretleri sonucu, Yakutiye Medresesi'nin çevresinin istimlak için istenen para 1977 yılının ilk aylarında gelmiştir.

Konuya ilişkin protokol 20 Şubat 1977 tarihinde Erzurum Belediyesi ve Genel Kurmay arasında imzalanmıştır. Kamulaştırma bedeli olarak Kara Kuvvetleri Komutanlığına 9 milyon yüz bin Türk lirası ödenmiştir.¹⁸ Yakutiye Medresesi'nin çevresinde bulunan kışlanın mülkiyeti artık Erzurum Belediyesi'ne geçmişti. Bunun üzerine yetkililer tarafından yapılan açıklamada, en kısa zamanda istimlak işlerine başlanacağı duyurulmuştur. Belediye, binaların mülkiyetinin devir teslimi işlemi gerçekleşince, Kışlanın yıkım işine 2 Mart 1977 tarihinde başlamıştır. Bu yıkımın yasal olmadığını ve yıkılan kışlanın tarihi bir kimliği olduğunu dile getiren kişi ise Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi ve Anıtlar Yüksek Kurul Üyesi Doç. Dr. Fahrettin Kırzioğlu'dur. Kırzioğlu'nun yıkılmak istenen kışlanın tarihi önemini belgeleriyle Anıtlar Kurulu'na bildirmesi üzerine, bu sefer devreye Anıtlar Kurulu girmiştir. Anıtlar Kurulu tarafından belediyeye gönderilen yazı üzerine yıkım işleri 8 Nisan 1978'de durdurulmuştur.¹⁹ Kırzioğlu'nun gazetelere verdiği beyanatta, bu binanın Rus yapısı olmadığı ve en az 360 yıllık bir Osmanlı yapısı olduğu ve bu yanlış anlaşılmanın bir an önce düzeltilmesi ve yıkı-

mın bir an önce durdurulması, bu yanlıştan dönülmesini ifade etmiştir. Onun yaptığı bu çalışmalar ve ilgili kurumlarla görüşmesi bu yıkımı geçici bir süreliğine durdurulmuştu.

24 Temmuz 1978 tarihinde gece yarısı kışlaya atılan bomba, kışla içerisinde ve çevresinde bulunan evlerde, işyerlerinde maddi zarara neden olmuştur. Yapılan bu bombalı saldırı ve yapının içinde bulunduğu harabe vaziyeti gün geçtikçe çevre sakinleri için tehlike arz etmeye başlamıştı. Ekim 1978'de binanın ahşap ve çatı kısımları tehlikeli bir hâl almıştı. Bunun üzerine ilk başta kışlanın çatısının kaldırılmasına izin verilmişti. Çatının kaldırılmasıyla beraber kışla, yağmurunda etkisiyle yıkılmaya başlamıştı. Yapının çatısız kalması sonucu yağmur sularının yıkıcı etkisine daha fazla dayanamayan kışla, 11 Kasım 1979 gece yarısı büyük bir gürlütle ile yıkılmıştır. Yıkımdan arta kalan kısımların tehlike oluşturmaması için kışlanın tamamen ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir. Orhan Şerifsoy'un başlattığı bu yıkım işlemi, dönemin Belediye Başkanı Nihat Kitapçı tarafından bitirilmiştir. Kışlanın enkaz kaldırma çalışmaları kısa zaman içinde bitirilerek elde edilen alan Belediye tarafından park ve bahçe haline getirilmiştir. Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 12.11.1993 tarih ve 591 sayılı kurul kararı ile kışlanın tescil kaydının kaldırılması ve yıkılan bölgeye yeniden bir

16 Orhan Şerifsoy, Türk siyasetçi. 1973-1977 yılları arasında Erzurum'da Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Erzurum'un tarihinde ilk ve tek sol partili belediye başkanı olarak CHP'den seçilmiştir.

17 Küçükkuşurlu, *Tüm Yönleriyle Erzurum Tabyaları ve Kışlaları*, 291.

18 Küçükkuşurlu, *Tüm Yönleriyle Erzurum Tabyaları ve Kışlaları*, 291.

19 Küçükkuşurlu, *Tüm Yönleriyle Erzurum Tabyaları ve Kışlaları*, 292.

yapı yapılmaması için Erzurum Tapu Müdürlüğüne şerh konulması için karar almıştır.²⁰

➤ Morgov İsmi Ve Kökeni, Kışlaya İsmi Verilen Kişi Giorgi Saakadze'nin Hayatı

Mouravi, kelimesi kaynaklarda, Marav, Morav, Mağrav²¹, Muğrav²², Muravi, Murav²³ Mığrav²⁴ şeklinde değişikliğe uğramıştır. Mouravi kelime anlamı olarak: "Erken Modern Gürcistan'da idari ve askerî subay, İngilizceye (seneschal), icra memuru veya polis memuru olarak tercüme edilir. Aynı zamanda, belirli bir kasaba ve bölge üzerinde yargı yetkisine sahip atanmış kraliyet memuru".²⁵ Azeri Türkçesinde bulunan "movraf" ile Gürcü dilindeki "urva" (özen ilgilenme) kelimesinin etkileşimi sonucu ortaya çıkan "muaravi" kelimesi, Arapçada ki "muerrif" sözcüğü ile aynı alama taşımaktadır. Devlet idarecisi veya yöneticisi anlamındadır.²⁶ Gürcistan tarihinde ve günümüzde mouravi kelimesinin tam karşılığı, Büyük Komutan, "Didi Mouravi" olarak da bilinen kişi Giorgi Saakadze'dir. Aristokrat ve tanınmış bir soylu olmadığı hâlde o dönemin şartlarına göre oldukça iyi bir eğitim al-

mış olup, Türkçe ile Farsçaya hâkim biriydi. İyi bir asker olması, ordu yönetimi ve örgütsel yeteneği ile kısa zamanda kralın çevresinde yer almıştı. Giorgi Saakadze'nin bu hızlı yükselişi karşısında diğer toprak beyleri ve saray bürokrasisi onu kıskanmış ve ondan nefret etmişlerdi. Kralın çevresindeki feodal beyler, Saakadze'nin bulunduğu sosyal sınıf ve soylu olmaması nedeniyle kendilerine eşit görmemişlerdi.²⁷ Saakadze'nin halkının yanında yer alması, orduda ve Kralın yanında yeniden ün kazanması düşmanlarını rahatsız etmiştir. Ortaya atılan yalan ve iftira söylentileri Kaheti Kralı Teimuraz'a kadar gelmiştir. Saakadze, Kral'dan çekinerek kendisinin ve yakın çevresinin hayatının tehlikede olduğunu hissetmesi üzerine Osmanlıya sığınma ihtiyacı duymuştur.²⁸ Morgov Han, Erzurum'a geldiğinde Erzurum Valisi Abaza Mehmet paşanın başlatmış olduğu isyanın bastırılması için Erzurum Kalesinin Osmanlı Ordusu tarafından kuşatıldığını gördü. Bu kuşatma sırasında Osmanlı ordusuna yanında getirdiği Balyemez Topları ile destek olması Osmanlı askerlerini memnun etmiştir. Kış mevsiminin yaklaşmasıyla beraber Osmanlı ordusu kuşatmayı kaldırıp İstanbul'a

dönmesi üzerine, Saakadze ve adamları da deniz yoluyla İstanbul'a ulaşmıştı. Saakadze'yi karşılamaya gelenler arasında Sultan IV. Murat'ın vezirleri ve İstanbul'daki Müslüman Gürcüler tarafından gösterişli bir şekilde karşılanmıştır.²⁹ Osmanlı Sultanı IV. Murat Saakadze ve adamlarını sarayda en iyi şekilde ağırlamış ve çeşitli hediyeler takdim etmiştir. Saakadze'nin İran'a karşı gösterdiği kahramanlık ve cesaretinden dolayı askerî tecrübelerinden faydalanmak istedi. Bu vesile ile Erzurum Beylerbeyi'nin (Abaza Mehmet isyanı) çıkarmış olduğu isyanın bastırılmasında ona ve adamlarına görev vermiştir. Uzun süre Osmanlı ordusunu meşgul eden bu isyan, Giorgi Saakadze'nin de katıldığı bir kuşatma ile 1628 yılında bastırılmıştır.³⁰ İsyanın bastırılmasından sonra Saakadze, ailesi ve adamları Erzurum'da ikamet etmişlerdir. İkamet ettikleri yer ise Erzurum Beylerbeyliği sarayı olmuştur. Bu vesile ile bu saray ve kışla mogrov (Morgov) kışlası olarak halk arasında kullanılmaya başlanmıştır.

20 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, Yakutiye dosyası karar tarihi ve no 12.11.1993-591.

21 Konyalı, *Abideleri Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*, 388.

22 <https://tetripiala.wordpress.com/2018/09/23/giorgi-saakdze-ve-ask-ugrunda/> yazar, Parna-Beka çilaşvili

23 Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, YÖK Matbaası, 1992 Ankara, 214.

Kocagüney, *Erzurum Kalesi ve Savaşları*, 48.

24 Kocagüney, *Erzurum Kalesi ve Savaşları*, 48.

25 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Giorgi_Saakadze_the_Grand_Mouravi_transp.png

26 Cikia, Sergi (2020). "Gürcüce ve Azericenin Etkileşimi Üzerine". (Çev. İlyas Üstünyer). *Karadeniz Araştırmaları*. XVII/67: 835-845.

27 Khvedeliani ve Altun "Levan Gotua'nın "Yolsuz Kervan," eserinde Giorgi Saakadze Karakteri" 773.

28 Konyalı, *Abideleri Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*, 389

29 Kvariani, *Giorgi Saakadze Büyük Savaşçı*, 332.

30 Konyalı, *Abideleri Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*, 391. Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, 205. Kocagüney, *Erzurum Kalesi ve Savaşları*, 48.

CAMİAMIZDA İZ BIRAKANLAR: AV. MÜNİR ALPAGUT

Av. Sadrettin HAŞILOĞLU

Sevgili Okurlar;

Mesleğe başladığım ilk günlerde pek farkına varmasam da çok kısa bir süre içinde tasavvurlarımın ötesinde gayret sarf etmem gerektiğini anlamıştım. Çok değerli üstat meslektaşlarımın yanında, çok çetin bir yola girmiş olduğumu idrak ederek, bir yandan bu mesleğe yıllarını vermiş olan üstatlarımın bilgi ve tecrübelerinden faydalanarak mesleğimi ifa ederken diğer yandan da akademik çalışmalarımı devam ettirdim.

Rahle-i tedrisatından geçtiğim üstatlarımızın etrafında genç meslektaşlarımla birlikte oluyor, Erzurum'un meslek ve sanat erbabının şeyhlerine gösterdiği cinsten bir hürmet duygusu ile onları kendimize pir yapıyorduk. Stajımızı Hukuk Fakültesinin 5.sınıfı olarak görüyor, bu yeni üniversitemizde onların Hukuk Tarihi, Hukuk Felsefesi, Hukuk Sosyolojisi bilgilerini ve meslekî

anılarını can kulağı ile dinliyorduk. Uzun yıllar geçmiş olsa da önemini yitirmeyen o dinlediklerimizi usanç duymadan kuşaktan kuşağa nakletmeyi görev addetmekteyim.

Dergimizin bu ve bundan sonraki sayılarında, avukatlık mesleğine uzun yıllarını vermiş, meslektaşlarımızın yetişmesine büyük emekler harcamış üstatlarımızı hatırlayacak, onları gençlerimize tanıtmaya çalışacağım. Onların kısaca anlatacağım mesleki yaşamlarından, genç kuşaklar için çıkarılacak çok önemli dersler olacağından eminim.

Bu sayımızda sizlere Erzurum Bölge Barosu'nun ilk kurucu başkanı Avukat Münir Alpogut üstadımızı tanıtacağım.

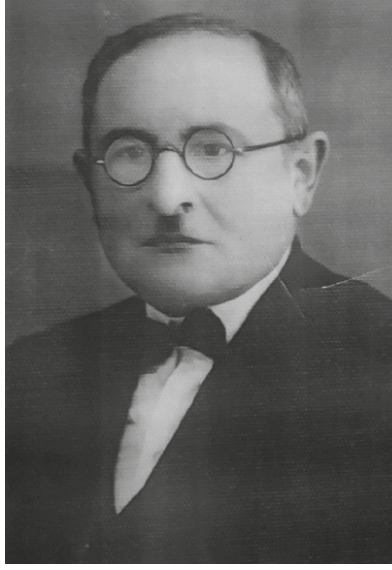
Avukat Münir Alpogut, 1892 yılında Erzurum'da doğmuş, 1914 yılında İstanbul Darülfünun Hukuk Mektebini "Aliyulala" derecesi ile bitirmiştir. Birinci Dünya Savaşı döneminde, 1915-1919 yılları

arasında askerliğini Asteğmen ve Yedek Teğmen olarak İzmir ve Kıgı Cephesinde yapmıştır. 1919-1920 yıllarında Erzurum Bidayet Mahkemesi, 1920-1921 yıllarında Erzurum İstinaf Mahkemesi üyeliklerinde bulunmuş, 20 Eylül 1336 tarihli Albayrak Gazetesinin haberine göre vekaleten atandığı Vilayet Polis Müdürlüğü görevini de yürütmüştür. 1924 yılında Ardahan Hâkimliği görevine getirilmiştir. Bu görev esnasında, daha önce Rus-Ermeni işgali zamanında Ardahan Mutasarrıflığı da yapmış olan İbrahim Kadimof tarafından oluşturulan çeteyi çökerterek terör hareketlerinin önüne geçmiş, Taşnak Ermeni çetelerine karşı yaptığı amansız mücadelesiyle tanınan Hamşizade Celal Bey'in katillerini yakalatarak adalet önüne çıkarmıştır. 1924-1934 yılları arasında avukatlık ve baro başkanlığı, 1946-1950 yıllarında ise Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı yapmıştır.

Av. Ömer Olgun İstiklal Harbî'nden sonra Erzurum'a geldiğinde Av. Münir Alpagut ile birlikte Yenikapı'da ilk avukatlık yazıhanelerini açmışlardır.

Millî Mücadele döneminde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasında ve Erzurum Kongresinin düzenlenmesinde de büyük emekleri geçmiş olan üstadımız, daha sonraları ticaretle uğraştığı için yazıhaneli ortağı Av. Ömer Olgun'a devretmiştir. 1952 yılında tedavi gördüğü Ankara'da vefat eden üstadımızın mezarı Cebeci Kabristanı'nda bulunmaktadır.

Prof. Dr. Murat Küçükkuşlu, Erzurum Belediye Tarihi 2 adlı eserinde Münir Alpagut'dan "meclisin bilge üyesi" diye bahsetmektedir.

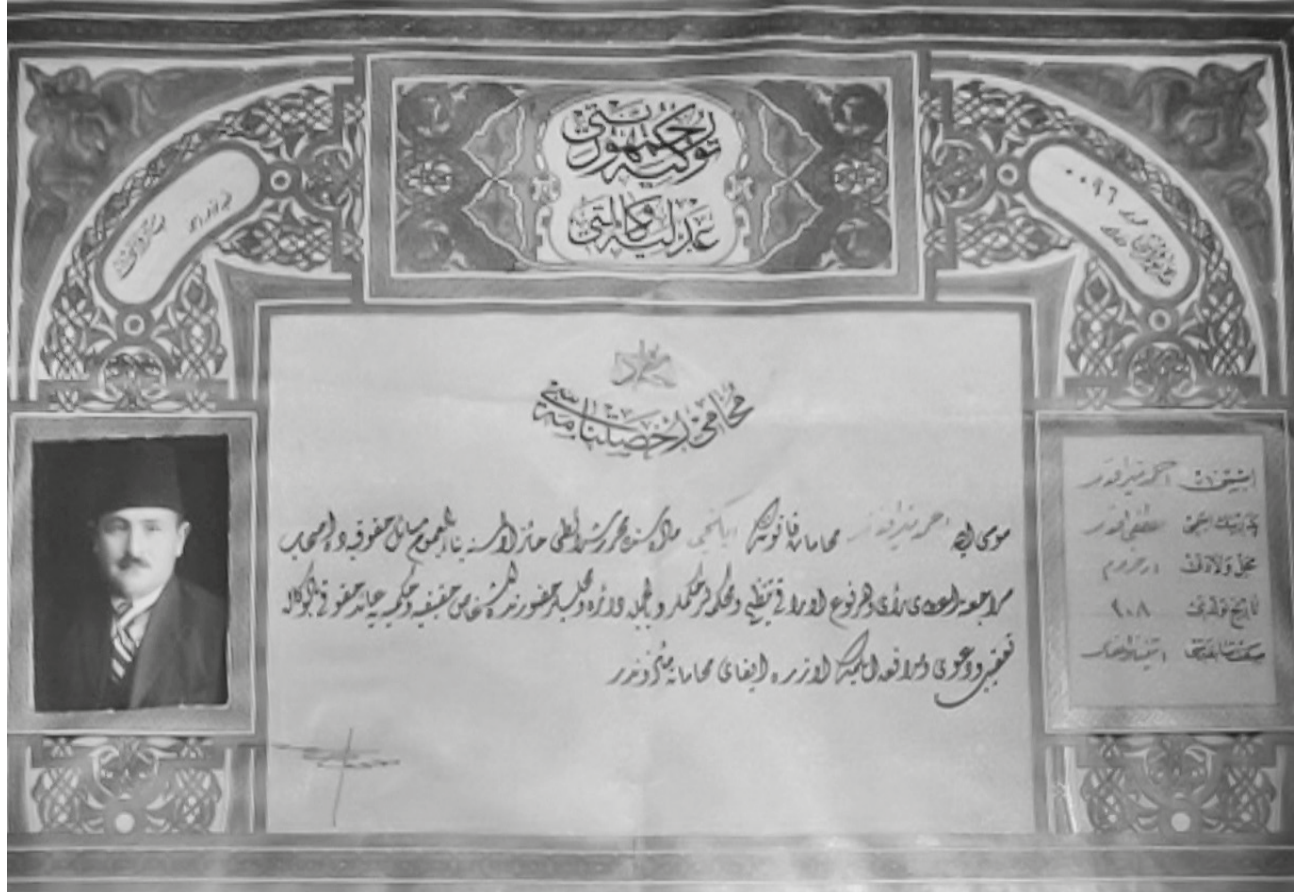

Av. Münir Alpagut

Çok yakın arkadaşı olarak bilinen Kazım Yurdalan da ondan bahsederken; "O yalnız resmi vazife sahibi değildi, aynı zamanda harp ve istilaların işgal ve katliamların husule getirdiği memleketteki boşluğun

doldurulması ve milli birliğin vücuda getirilmesi için bu mücadelenin ilk safalarında kendisine mahsus ve metin ruh ile ahzı mevki etti Birinci Cihan Harbinde İzmir'de ve Kığı cephesinde, Gavur dağlarının kar dalgaları arasında her türlü mahrumiyete katlanarak yedek subaylık vazife-i vataniyesini cephelerde ifa eden şuurlu, münevver evlatlarımızdan biriydi" cümlelerini kullanmaktadır.

Harf Devriminin yapıldığı dönemde halka yeni alfabeyi öğretmek için açılan kurslarda öğretmenlik yaptığı da anlatılan Münir Alpagut'un güçlü bir şairlik yönü de bulunmaktadır. Onun 1323 (1907) senesinde 55 yaşında vefat eden babası Mustafa Efendi için kaleme aldığı aşağıdaki şiiri bu iddiayı doğrular niteliktedir.

Av. Münir Alpagut'un Hukuk Fakültesi diploması

“Darı fani baki midir? Bu alemler ulviyete.
 Mavlüy olan rahlet eder, kalmaz bu darı mihnete.
 Malum değil vakti eccl, her biri bir sinde gider.
 Kimi şebip kimi tuvan, hakusteri mahfiyete.
 Gelmiş ise vakti eccl, en son olur bir şey sebep.
 Kimi giderse fücceten, düşer kimi bir illete.
 Layus halidir hasılı, kimse karışmaz hikmete.
 Esbabini eden sual, terkeyler akli hiffete.
 Rahmetmedi zalim eccl, Hakişre defnoldu peder
 Cismini verdim makbere, ruhunu rabbi izzete
 İlmi ile amil idi, etmişti hasru meram
 Şeri şerife rağbeti, nesi mübini ayete
 Alemden edince cüzar, ağladı çeşmüm zaruzar
 Fahreye ey haki mezar, bu cismü beytü mefrete
 Meyletmezdi âleme, destini etmişti diriğ
 Meşugidi her süpişan ta ati rebbi izzete
 Canından olmuştu bizar, derdi anın zalımid
 Bu dert ile ahırı kar, gargoldu nuri rahmete
 İrcii emrini heman, cuş eyleyip etti sefer
 Elli beşinde şadugam, ulaştı canı cennete
 Baki değil hiç kimseye, encamımız mahvü harap
 Mersiyede derceyledim, bu misreyi tesliyede
 Tarihini yazdım Münir, pervazi illiyiniken
 Bin üç yüz yirmi üçün, uğradı Salı hicrete
 Namiyle tarihi diyar, derceyledim divanıma
 Etti pederim müstefa, dünyayı tebdil cennete“

Ülkemize, şehrimize ve mesleğimize çok büyük emekleri geçmiş olan üstadımız Münir Alpagut’u rahmetle anarken, meslek üstatlarımızı anlatmaya devam edeceğimiz sonraki sayılarımızda “Camiamızda İz Bırakanlar” bölümünde görüşmek üzere tüm okuyucularına sağlık, huzur ve başarı dilekleriyle saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

KAYNAKÇA

- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (1995). “Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar’da ve Anadolu’da Ermeni Mezalimi II 1919”. Erişim Adresi: <https://docplayer.biz.tr/14739429-Arsiv-belgelerine-gore-kafkaslar-da-ve-anadolu-da-e-r-m-e-ni-meza-limi-i-i.html>
- Ekici, Y. (2019). “Gürcistan’ın Bağımsızlığını Kazanması ile Birlikte Transkafkasya’da Türk- Gürcü İlişkilerinde Yaşanan Gelişmeler (1918-1920)”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/668869>
- Erzurum Barosu. (1963). *Baro Dergisi (Ömer Olgun’a özel sayısı)*. Erzurum: TEK Matbaa.
- Güzel, E. (2014, 18 Ağustos). “Ayaz Paşa Mahallesi-20” Palandöken Gazetesi. Erişim Adresi: <http://palandokengazetesi.net/ayaz-pasa-mahallesi-20-9251m.htm>
- Küçükugurlu, M. (2008). *Erzurum Belediyesi Tarihi 1*. İstanbul: Dergâh yay.
- Küçükugurlu, M. (2011). *Erzurum Belediyesi Tarihi 2*. İstanbul: Dergâh yay.
- Zeyrek, Y. (2019). “Batım Mebusu Edip Bey’in Kars Seyahatine Dair Not Defteri (1921-1922)”. Bizim Ahıska Dergisi, Bahar-Yaz 2019. Erişim Adresi: http://www.ahıska.org.tr/wp-content/uploads/54-55_4.pdf

SÖYLEŞİ

ARLİN ÇİÇEKÇİ

☞ Muaz ERGÜ

☞ **“Beşerbazın Mârifeti”nden sonra ikinci romanınız “Servi Nine Ve Üç Güzeller” Kasım ayında yayımlandı. “Hayat anlardan ibaret derler ama yanılırlar, hayat aslında sonlardan ibarettir” mottosu ya da aforizmasıyla başlıyor romanınız. Yine bizleri şaşırtıyorsunuz. Hayat anlardan ibaret diye bilinir ama siz neden sonlardan ibarettir diyorsunuz? Gerçekten öyle mi?**

Hikâye anlatıcılığında vurucu bir başlangıç ve vurucu bir sonun en önemli unsurlar olduğundan bahsedilir hep. İster öykü, ister roman olsun her türlü hikâye formunda okuyucuyu etkileyecek güçlü bir son ihtiyacı hasıl olur anlatan için. Genelde de yapısı gereği hikâye bir bütünü değil de bir kesiti ele alır. Gerçek hayatsa elbetti ki bu kesitlerden yüzlercesini barındırır içinde, mutlu mutsuz, küçük büyük yüzlerce son yaşarız ömür boyu ve hayatımız bu sonlarla şekillenir; mezun olmak, başka bir şehre göçmek, bir sevdiğimizi kaybetmek, âşık olmak, evlenmek, boşanmak; irili ufaklı, mutlu mutsuz yüzlerce son... ama dönüp baktığımızda hiçbirinin kat'i bir son olmadığını görürüz.

Bizim son dediğimize hayat değişim der ve akmaya devam eder. Bu yüzden *“Hayat anlardan ibaret derler ama yanılırlar, hayat aslında sonlardan ibarettir”* derken, bir hikâyeye anlatıcısı olarak ben de gerçek hayatın büyüsunü hiçbir zaman tam olarak yansıtamayacağımın kabulü ve itirafıyla başlamış oldum hikâyemi anlatmaya.

İkinci romanınızın kahramanları Suna, Servi Nine, Yeter, Zemzem, Bedriye... Romana kadın odaklı bir çalışma diyebilir miyiz?

Hikâyeye başladığımda niyetim bu yönde değildi aslında. Varlığı, yokluğu meçhul bir yatırı hikâyesi anlatmak vardı aklımda ama hikâyeye, doğasında kadına şiddet temasına evrildi biraz. Bu memlekette bazı dertler o kadar iligimize kemiğimize işliyor ki komedi bile yazmaya karar verseniz o dertlerden yükselen sesler başka her şeyi bastırıyor ve hikâyenin orta yerine yerleşiyor. Yaşar Kemal'e *“Neden hep yoksulluk yazıyorsun?”* dediklerinde *“Bir ülkede yoksulluk varsa onu yazmayan yazar, yazar değil insan bile olamaz. Önce insan olmak lazım. Yoksulluk bütün insanlığın utancıdır.”* diye cevaplamış ya hani.

Ben Yaşar Kemal'in bu cevabını önceleri ahlaki bir duruş olarak düşünmüştüm ama değilmiş. Yazmaya baş-

ladıkça anladım ki bu bir zaruriyetmiş, zaten istesek de başka türlüsunü yapamazmı-sız. İlham dediğimiz şey nasıl bir meretse, yanibaşımızda bu kadar dert tasa, haksızlık, hukuksuzluk varken, bunlara gözünü, kulağını kapatıp başka bir şey anlatmaya müsaade vermiyormuş meğer. Yine diğer usta yazar **Ahmet Hamdi Tanpınar** demiş ya; *“Türkiye evlatlarına kendisinden başka bir şeyle meşgul olmak imkânını vermiyor.”* Çok doğru ve bu sözü belki de yazarlar için şöyle evirebiliriz; *“Türkiye, yazarlarına kendi sorunlarından başka bir konuyla meşgul olmak imkânını vermiyor.”*

☞ **“Servi Nine ve Üç Güzeller”i okurken bu toprakların geleneksel anlatılarının tadını aldım. Toprak kokan, Anadolu kokan bir roman. Neler söylersiniz Anadolu'daki anlatılar ve bunların sizdeki etkileri üzerine?**

Anadolu, meddahların, dengbejlerin, âşıkların coğrafyası dolayısıyla hikâyeye anlatmaya soyduğunuz anda onlara öykünmemek, onları taklit etmemek pek mümkün olmuyor. Bir de Anadolu'da her köşe başında bir hikâyeye var. Her sarı tabelada, her ören yerinde anlatılmış

veya anlatılmayı bekleyen yüzlerce hikâye gizli.

Bu kitap özelinde bir örnek vereyim size; İki yıl önce Mer-sin'e gittiğimde çok yakın bir arkadaşımın ailesi beni şehrin biraz dışında bir yere yemeğe götürdü ve arkadaşımın an-nesi, Müfteza Teyze, yolda gi-derken arabanın camından bir yeri gösterdi, işaret ettiği yeri tam göremedim bile ama 'Üç Güzeller' diye bir efsaneden bahsetti. Ben o sırada bu roma-nı yazmaya yeni başlamıştım ve henüz bu türden bir hikâ-ye yazacağımı bilmiyordum ama "Üç Güzeller" ismi bende bir kapı araladı, çok hoşuma gitti. Kitaptaki hikâye o efsa-neyi anlatmıyor ama Müfteza Teyze o ismi söylediğinde bil-mededen bu romana yön vermiş oldu ve "Üç Güzeller" ismen de olsa kendini bu hikâyeye dahil etti. Demek istediğim nasıl ki İstanbul için taşı toprağı altın derler, Anadolu'nun da taşı toprağı hikâye. Bu roman top-rak kokuyorsa biraz bu sebep-tendir.

➤ **Romanı bir parktaki bir yatır üzerinden kurguluyorsunuz. Ama böyle bir yatırım olmadığı oranın sarhoşlardan temizlenmesi için bu hikâyenin uydurulduğu gerçeği söz konusu. Bu yatır daha sonra inşaatçıların elinde betona dönüşecek parkı kurtarmak için de işe yarıyor. Masaller, menkıbeler, dinî hikâyeler, mitler insanları gerçeklerden daha çok birbirine bağlayabiliyor. Ayrıca**

bu park eşinden ayrılmış, hayatı iyi gitmeyen Suna'ya yeni bir dünyanın kapısını açıyor. Dina ile tanışması, parkı bina olmaktan kurtarması, Ararat'la birlikteliği... Neler söylersiniz?

Bu yatır "var" diyen için var "yok" diyen için yok ve tabii biraz simgesel. Servi Nine bir anlamda kadın dayanışması-nın sembolü, varı da yoğu da bize bağlı. İman da biraz böy-ledir ya hani. İyi bir insan ol-mak istiyorsanız ve niyetiniz bu yöndeyseniz iman edeceğiniz dinin çok bir önemi kalmıyor.

Suna da kendini yeniden bul-ma yolculuğunda iman etmeye değer bir güzellik buluyor ha-yatında ve onu hayatta tutabil-mek için verdiği mücadelede Ararat ve Dina gibi ömürlük yol arkadaşları kazanıyor.

➤ **Yöresel ve eskiden çok kullanılan ama şu aralar kullanılmayan sözcüklere, deyimlere çok yer veriyorsunuz. Müdana, gadasını aldığım, ütölmüş kelle, cıncıkçı, yumuş... Bunun nedeni hakkında neler söyleyebilirsiniz?**

Ben Sivashlı bir ailenin çocuğuyum her ne kadar babam da annem de iki yaşında İstanbul'a göçmüş olsa da anneannem de babaannem de köylü kadınlardı dolayısıyla şehirde doğmuş da olsam saf Anadolu kültürü içinde büyüdüm diyebilirim. Mesela romandaki Kayserili Çiçek Teyze, anneannemden ve yer yer babaannemden esinlenerek harmanladığım bir karakter. Çiçek Teyze, "Gadalarını alayım" yani "Senin günahların benim olsun" derken aslında konuşan ya anneannem ya da babaannem oluyordu benim zihnimde.

Bir de ben sözcükler konusunda sünger gibiyim biraz yeni tanıştığım birinden duyduğum herhangi bir söz, yerel bir kullanım hemen yapışır zihnimde, sevmekle alakalı sanırım. Çünkü bu bir dil renkliliği ve biz bu konuda ülke olarak çok şanslıyız, herkesin aynı aksanda, aynı lehçeyle, aynı kelimelerle konuştuğu bir Türkiye bana distopya gibi geliyor, ürkütücü...

➤ **Romanın baş kahramanı Suna annesi ölünce babası tarafından el bebek gül bebek şefkat ve merhametle büyütülüyor. Çok titiz bir yetiştirilme serüveni var. Ayrıca halası Kıymet Ona anne yokluğu hissettirmiyor. Suna Fırat'la evlendikten sonra hayatın sevgisiz, şefkatsiz, hoyrat yüzüyle tanışıyor. Babasından ne gördüyse onların tam tersini Fırat'ta görüyor.**

Aslında bu evlilikler toplumda çokça rastlanan bir durum. Gerçi soracağım bu soruların yanıtlarını sosyologlar bulmalı ama kitabınızda bu hususu iyi anlattığınız için sormadan geçemeyeceğim. Neden mutsuz evlilikler çok fazla? Neden anlaşıyor çiftler?

Dediğiniz gibi sosyologların alanına girmek istemem ama benim romanda anlatmak istediğim mutsuz çocuklukların nesilden nesile sirayet etmesi üzerineydi. Fırat sevgisiz büyümüş bir çocuk, Suna ise dediğiniz gibi sevgiyle. Normal şartlarda Suna'nın sevgisiyle Fırat'ı iyileştirmesi beklenir ama sevgisizlik o kadar derin bir boşluk yaratıyor ki sevgi ile yan yana geldiğinde Onu bile yutuyor sanki. O yüzden, sanırım mutlu bir evlilik ancak mutlu çocuklukların üzerine inşaa edilebiliyor.

Üç Güzeller türküsünden tutun Bir Ay Doğar türküsüne kadar bir çok güzel türkü romanda yer bulmuş. Türkü deyince neler geliyor aklınıza?

Bir yörenin türkülerine bakmak, oranın yerel kültürünü, kendine has değerlerini, coğrafyasını, sorunlarını, kılık kıyafetini ve daha bir çok şeyi anlamak açısından müthiş bir kılavuz olabiliyor. Bazen bütün bu bilgileri hap gibi bir türkü ile öğrenebiliyorsunuz.

Âşıklar ve şairler bazen sayfalarca romanın anlatamadığını bir dizede aktarabiliyorlar. Behçet Kemal'in Âşık Veysel için dediği aklıma geliyor (rivayet olarak bildiğim)

"Dünyayı bu kör kadar gören var mıdır?"

➤ **Arlin Hanım genel bir soru olacak ama kitabınızı okurken dinî terimlere ve ritüellere de rastladım ve bunları çok başarılı bir şekilde kullanıyorsunuz. Dinler tarihine ilginiz var mı? Okur musunuz?**

Benim çocukluktan beri özel bir merakım var, elimden geldiğince de semavi dinlerin bilinen kitaplarını okumaya çalıştım. Mesela Hristiyan bir ailede büyümeme ve imanı kuvvetli birisi olmama rağmen Ayete'l Kürsi'yi ezbere bilirim. Bunca insanın deva bulduğu bir metni merak etmemek, sırrını öğrenmek için çaba harcamamak mümkün değil.

Sanırım kutsal kitapların, hikâye anlatıcılığının en başarılı örnekleri olduğu konusunda herkes hemfikir olur. Bugün, yeni eski tüm yazarlar bir araya gelsek milyonlarca insanı kıtalar arası yayılarak etrafında toplayabilecek bir hikaye yazmamız mümkün olmasa gerek.

➤ **Son olarak neler söylersiniz?**

Bu vesileyle, dinler tarihini muazzam zeki bir kurguyla anlattığına inandığım, beni çok etkileyen bir kitap öneriyim. Necip Mahfuz'un *Cebelavi Sokağı'nın Çocukları* beni en çok etkileyen kitaplardan biridir.

Ve özenle hazırladığımız, beni düşünmeye teşvik eden derin sorularınız için çok teşekkür ederim.

Biz teşekkür ederiz

PERVİN İ'TİSÂMÎ'NİN MEZAR TAŞINA YAZILMASINI VASIYET ETTİĞİ ŞİİRİ

İşte yastığı kara toprak olan
Edebiyat âleminin yıldızı Pervîn'dir
Gerçi felekten acıdan başka bir şey görmedi
Sözleri gerçi olabildiğince tatlıdır
Onca sözün sahibi, bugün
Fatiha ve Yasin istemektedir
Dostların onu anması güzel olur
Dostsuz kalp, üzgün bir kalptir
Gözde toprak çok can yakar
Göğüste taş çok ağırdır
Bu yastığı görüp ibret alır
Her kimin hakikat gören gözü
varsa Her kim olsan ve nereden gelsen de
Varlığın son yeri burasıdır
Bir insan ne kadar zengin olsa da
Bu noktaya varınca fakirdi
Kazâ nerede saldırırsa
Çare teslim olmak, edep itaattir
Doğurmak, öldürmek ve gizlemek
Zamanın eski bir usulü ve tarzıdır
Ne mutlu o kişiye ki bu sıkıntı mekanında
Bir gönle teselli vesilesi olur

DÜNÜ VE BUGÜNÜYLE ASKER RESSAMLAR-1

☒ Sabri TOPDAĞI

➤ ASKERİ OKULLAR VE RESİM DERSLERİ

18.Yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin kaybettiği savaşlarda temel nedenin çağdaş gelişmelere ayak uyduramayış olduğu anlaşılmaya başlanmıştı. Tek çare, Batı tekniğine, medeniyetine ve fikriyatına göre askerî okullar açılmasıydı. Kara ordusunda olduğu gibi donanmada da Çeşme Deniz Muharebesi (5 Temmuz 1770), bir deniz okulunun açılmasının kaçınılmaz zorunluluk haline geldiğini açıkça göstermişti (Avcı, 1963: 1).

1773 yılında tersane ve donanmanın geliştirilmesi ve tersanede çalışanların eğitilmesi amacıyla teknik bir okul olarak "Hendesehane-i Bahri" veya diğer adıyla "Hendesehane" açıldı. 22 Ekim 1784 tarihinde Mühendishane-i Bahri-i Hümayun adı ile yeni binasında faaliyete başlayan okulda güverte ve gemi inşa subayları yetiştiriliyordu (Dz.H.O.Tarihçesi). Okulda daha çok askerî amaçlarla yeni resim teknikleri öğretilmeye başlanmış, böylece Batı perspektif kuralları ile nesneyi iki boyutlu yüzey üzerinde modle ederek göstermeye yarayan ışık-gölge uygulaması gibi kurallar resim eğitiminin programı içinde yer almıştır (Tansuğ, 2012: 51). Bu okul, İstanbul Teknik Üniversitesi ile Deniz Harp Okulu'nun da çekirdeğini teşkil etmiştir.

Kara ordusunda da özellikle teknik yönü ağırlıklı olan istihkâm ve topçu sınıflarındaki askerlerin hem kullandıkları silah ve gereçlerin tekniğini kavrayabilecek, hem de onların kullanılması için gerekli hesaplamaları yapabilecek bilgi düzeyine ulaştırılması zorunlu bir ihtiyaçtı. Artık, kullandıkları topçu silahlarının tekniğini kavrayamayan veya hesaplamalarını doğru yapamayan orduların muharebede başarılı olma şansı kalmamıştı. Bu gerçeği bizzat III.Selim de görmüş; Kağıthane Topçu Talimgâhında yapılan bir atış tatbikatını izlerken topçuluk eğitiminin ve top nişancılığının zayıf olduğuna şahit olmuştu. Bunun sebeplerini sorarak inceleme yaptıktan sonra, matematikçi İsmail Efendi'yi atış yerine çağırılmış ve talim yanlışlıklarıyla vuruşlar onun sayesinde düzeltilmişti. III.Selim, tecrübesi ile topçuluğun başlı başına bir ilim olduğuna inanmış ve okur-yazar matematikçi topçu subayı yetiştirecek bir okulun açılmasının zorunlu hale geldiğini düşünmüştü (Avcı, 1963: 11).

Böylece ordunun; haritacı, istihkâmcı, inşaat mühendisi ve topçu sınıfı personelini, çağın gerektirdiği niteliklere sahip olarak yetiştirmek amacıyla 1795 yılında Mühendishane-i Berrî-i Hümayun kuruldu (Cebeci, 2020: 51). 1847'den itibaren mimarlık eğitiminin de verildiği bu okul, günümüzde "Topçu ve Füze Okulu" adı ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin topçu sınıfına ait personelini yetiştirmek üzere eğitim ve öğretime devam etmektedir.

Askerî eğitimle başlayan bu yenileşmeler, özellikle askerî deniz okulunun açılışı, Türk eğitim tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Akyüz, 2020: 143).

Her iki mühendishanede de verilen bazı askerî ve teknik dersler için öğrencilere öncelikle temel çizim becerisi kazandırılması gerekiyordu. Bu amaçla Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'da topçu ve istihkâm teknik dersleri ile belirli oranda matematik ve Fransızca'nın yanı sıra resim dersleri de verilmekteydi (Ünal, 2006: 210). Örneğin Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'un birinci sınıfında okutulan Resim ve Hüsn-i Hat derslerinin (Akyüz, 2020: 145), üst sınıflarda okutulan çizime dayalı teknik ve askerî derslerde gereken becerinin öğrencilere kazandırılması amacıyla programa dahil edildiği söylenebilir. Benzer şekilde Harbiye'nin ders programlarında da resim ve çizim kurallarıyla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantıları bulunan Resim, Harita İnşası, Topoğrafya ve İlm-i Menazır gibi dersler bulunmaktaydı (Akyüz, 2020: 147).

Harbiye ve Mühendishanedeki resim dersleri karakalem modellerden faydalanılarak, doğal nesnelere bakarak, kartpostal ve fotoğraflardan yararlanılarak veriliyordu. Resim ve resimle ilgili derslerin öğretilmesi sayesinde askerî okullara gerekli olan diğer derslerin ve bilgilerin daha iyi anlaşılması, resimle bağıntılı alanlarda çalıştırılacak olan personelin yetiştirilmesi sağlanıyordu (Terzi, 2014: 143).

Batılı anlamda resim anlayışına geçişte geleneksel resim sanatındaki bazı denemeler ile birlikte 19. yüzyılda askerî okullardaki çalışma ve çabalar bu geçişe önemli ivmeler kazandırmıştır. Özellikle askerî okulların ders programına konan resim dersleri ile ilgili gelişmelerin sivil okulları etkilemesi ve yurtdışından resim öğretmenlerinin getirilmesi bu gelişmeleri hızlandırmıştır. Bu açıdan Mühendishanede 1793 yılında verilmeye başlanan resim dersleri Türkiye'de resim eğitiminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Aydoğan, 2010: 20).

Resim konusunda atılan önemli adımlardan biri de 1864 yılında Menşei Muallimin adıyla askerî okullara öğretmen yetiştirecek bir sınıfın teşkil edilmesi olmuştur. Menşei Muallim sınıfına harbiye mezunu subaylar arasından, istekli ve öğretmenlik yeteneği olanlar seçiliyor ve ilave eğitime alınıyorlardı. Bunlardan iki yıl eğitim alanlar rüştiyelerde, dört yıl eğitim alanlar ise

askerî idadilerde ve Harbiye'de öğretmen olarak görevlendiriliyordu. Bu sınıfların resim şubesi "nazari ve ameli cihetiyle çok ciddi ve çok istifadeli bir tarzda tertip edilmişti". Resim öğretmeni olarak yetiştirilen öğrencilere Hendese-i Resmiye, Menazır ve Gölge, Resm-i Hatti, Kara Kalem Resmi, Çini ile Resim, Boyalı Resim, Modelden Resim gibi dersler veriliyordu (Yetik, 2016: 12).

Askerî okullarda bazı dönemler yabancı resamlardan da eğitici olarak yararlanılmıştır. Örneğin, dönemin önemli ressamlarından İspanyol asıllı Şiranz (Giuseppe Schranz), İstanbul'a davet edilerek 1837-1841 yılları arasında Harbiye'de öğretmen olarak görev yapması sağlanmış, öğrencilerin suluboya çalışmalarını teşvik etmiştir (Başaran, 2014: 32). Mösyö Kes (Pierre Ques) isimli Fransız ressam ise çok daha uzun süreyle, 1846-1887 yılları arasında Harbiye ve Askerî İdadide 40 yılı aşan süreyle resim öğretmenliği yapmıştır (Yetik, 2016: 13; Tansuğ, 2012: 51).

Askerî okullarda resim derslerine çok önem verildiğini görmekteyiz. Bu konuda Türk ordusunun resim eğitiminde hocaların kendi inisiyatiflerini kullanmalarına müsaade ettiğini; daha iyi, daha rasyonel eğitimin önünü açtığını anlatan Terzi (1997: 140), 1893 yılında Kuleli Askerî Lisesi'ndeki resim eğitimini Sami Yetik'ten şu şekilde aktarmaktadır:

"Askerî liselerde o zamanın programıyla resim dersine çok ehemmiyet verilmiş, haftanın bir günü sabahtan akşama kadar bu derse tahsis edilmişti. Müsait havalarda bütün sınıf mektepten kırlara ve deniz kenarlarına götürülerek manga manga taksim edilir ve her manga bir muavinin nezareti altında etüdlerine devam ederdi. Yağmurlu ve soğuk havalarda ise dershanede eşya kompozisyonları karşısında meşgul olunurdu. Lise birinci sınıfta mücessem şekilleri ve eşyayı menazıra tefikan görüp çizmek ve gölgelemek usulleri gösterilir, lise ikinci sınıfta suluboyaya başlanır, son sınıfta ise tabiattan istinsaha devam edilirdi".

İlave etmek gerekir ki; günümüzde de askerî okullarda okutulan ve tüm subay ve astsubayların aldığı; "Topoğrafya" derslerinin önemli konuları çizime dayanmaktadır. Ayrıca her sınıftan tüm rütbeli askerî personele verilen "İleri Gözetleyicilik" derslerinde "manzara krokisi" çizimi önemli konulardan biridir. Eğitim ve tatbikatlarda da uygulanan, aranan ve denetlenen manzara krokisi çizimi, ölçekli olarak, perspek-

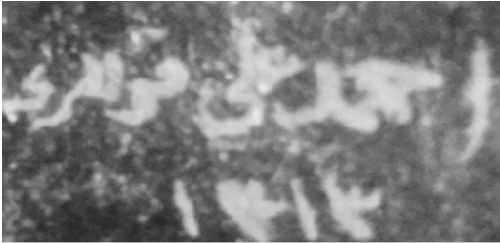
tif kuralları uygulanarak yapılmaktadır. Ayrıca her seviyede icra edilecek harekâtın planlama ve takibinde çeşitli krokiler yapılmakta ve sürekli güncellenmektedir. Yapılan bu krokileri sadece yapanın değil, görevli diğer personelin de anlayabileceği, görev alanına giren konularda geliştirebileceği standartlarda olması zorunludur.

Askerî okullarda eğitim gören sanatçıların birçoğu Avrupa'ya gönderilerek resim bilgisini daha da artırmalarına imkan sağlanmıştır. 19.yy'da Ordu mensupları, özellikle de Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'dan yetişenler, Avrupa deneyimlerini de değerlendirerek Türk resim sanatındaki değişimlere önemli katkıda bulunmuşlardır (Tansuğ, 2011: 158).

✚ ASKER RESSAMLAR

"Asker Ressamlar" olarak adlandırılan bu kuşak, sanat tarihimizde benzerine başka kültürlerde rastlamanın mümkün olmadığı bir işlevi üstlenmiştir. Yağlıboya resim tekniğini, derinlikli ve ışık-gölgeli sanat anlayışını yabancı ve azınlık sanatçıların tekelinden kurtarmış, çağdaş Avrupa resmiyle aramızdaki mesafenin kapatılmasına öncülük etmişlerdir. Bu nedenlerle birçok kaynakta onlardan övgüyle söz edilmiş, ama alanyazında hak ettikleri ölçüde yer alamamışlardır.

Bunun en önemli nedeni de o dönemde resimlerin, sergilenmek için değil, saraya sunulmak için yapılıyor olmasıydı. Yapılan esere sanatçısı imza olarak adını yazarken adının devamına "kulları" kelimesini de ilave etmekte ve onun yanına da genellikle resmin yapıldığı yılı yazmaktaydı. Örneğin (Resim 1) Şeker Ahmet Paşa yaptığı bir resmine "Ahmet Ali kulları 1313" şeklinde imza atmıştır. Sarayın takdirini kazanmak, sanatçı açısından ödüllerin en yücesiydi ve bunu hak edebilmiş olmak, üretilmiş eserin yerini bulduğunun da göstergesiydi (Özsezgin, 2014: 12).

احمد على قوللرى
۱۳۱۳

Resim 1. Şeker Ahmet Paşa'nın resmine attığı imza.

Bu dönemde yetişen sanatçıların çoğu askerî okullarda öğretmenlik yapmış, sonraki nesil askerî okul öğrencilerinden resme ilgi ve yeteneği olanların bu yolda gelişmelerine destek olmuşlar, hatta bazı asker ressamı emekli olduktan sonra da sivil okullarda resim öğretmenliği yaparak resim sanatının yerleşmesine, yaygınlaşmasına önemli ölçüde katkı sağlamışlardır (Terzi, 2014: 144).

Asker Ressamlar Kuşağı ile ilgili yapılan çalışmalarda, yaş sırasına, alfabetik sıraya, okudukları okullara veya doğum tarihlerine göre farklı sınıflandırmalar (Koç ve Kaplan, 2022: 56) yapılmakta fakat genel bir bakış içeren konumuz açısından bu ayrıntı gerekli görülmemektedir.

Birçok istisnası olmasına rağmen bir genelleme yapmak gerekirse; yaşadıkları dönem, aldıkları eğitim ve yaptıkları görevler gibi doğrudan sanat yaşamlarını etkileyen faktörler nedeniyle oluşan üslup farklarının yanı sıra kuşakta yer alan sanatçıların ilk nesilleri primitif sayılabilecek resimler yapmışlar, kuşağın sonraki sanatçıları ise açık havada, doğadan çalışmalar yaparak izlenimciliğe kayan eserler üretmişlerdir. Ayrıca seçilen konularda da benzer şekilde değişim olmuş, başlangıçta insan figürüne pek yer verilmeyen peyzaj ve natürmort türü resimler yapılmışken sonraki kuşaklara doğru bu tür sınırlamalar olmadan, daha geniş bir tema yelpazesinde çalışmışlardır.

Doğum yılı itibarıyla önceki asker ressamının, kendilerinden sonrakileri yetiştirdiği veya yetiştirilmesine katkı sağladığı da bir gerçektir. Örneğin; Osman Nuri Paşa ve Süleyman Seyyid, Hoca Ali Rıza'nın; Hoca Ali Rıza ve Osman Nuri Paşa, Sami Yetik'in hocalarıdır; Sami Yetik Naim Uludoğan'a hocalık yapmıştır, Naim Uludoğan'dan da Cihangir Akşit resim dersleri almıştır. Cihangir Akşit ise ileride kısaca açıklanacağı gibi yüzlerce Harbiyeliye atölye eğitimi vermiş, verilen bu eğitimlere Naim Uludoğan, Nüzhet İslimyeli gibi asker ressamı da katkı sağlamıştır. Nesilden nesile hocalık ve öğrencilik artarak devam ederken sanatçı sayısının çoğalmasına paralel olarak üslupsal çeşitlilikte de artış yaşanmıştır.

Büyük bir bölümü bilinmese de yetişen çok sayıda asker ressamı anlatmak sınırlı sayfalarda mümkün olmayacaktır. Bu nedenle burada asker ressamı kuşağı hakkında yeteri kadar fikir

verebileceği değerlendirilen az sayıda sanatçı örnek alınarak haklarında kısa bilgilere yer verilmiştir.

➤ Ferik İbrahim Paşa (1815-1891)

Sanat tarihimizde ilk Türk ressamı olarak bilinen Ferik İbrahim Paşa 1815 doğumludur ve Nizâm-ı Cedid Yüzbaşılardan Konyalı Kulaksız Mustafa Paşa'nın oğludur (Dilmaç, 2009: 138).

Resim 2. Ferik İbrahim Paşa; "İhlamur Kasrı".

Kaynak: Dilmaç, 2009: 350

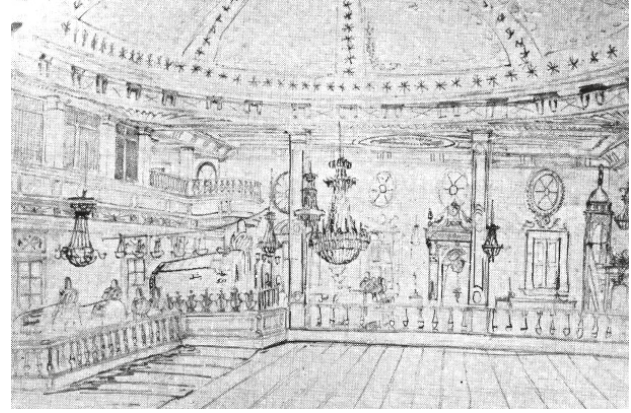
1835 yılında Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'u bitirerek Avrupa'ya giden 10 öğrenciden 2'si resim öğrenimi için gönderilmiştir. Bunlardan birisi de Mülazım Sani İbrahim Efendi'di. İbrahim Efendi öğrenim için bir deyişe göre Viyana'ya, diğer bir deyişe göre de Londra'ya gönderilmiştir. Öğrenimden hangi yıl döndüğü bugün için bilinmemektedir, ancak; Sultan Abdülmecid zamanında yurda döndüğü, Padişaha resim dersi verdiği ve bir de portresini yaptığı bilinmektedir (Dilmaç, 2009: 138).

Yetik (2016: 15), Ressamlarımız adlı kitabında ondan şu şekilde bahsetmektedir: "İbrahim Paşa'nın devir itibarıyla klasik ekolün en reel terbiyesini alan bir ressam olduğuna kendi hesabıma inanacağım geliyor. Çünkü dinlediğim hikâyeye göre Sultan Mecit'in çehresindeki çiçek bozuklarını rötüş etmeksizin sayarcasına yapışı mükafat yerine kendisine acı bir mücazâtı davet etmiş, bir aralık Bursa'ya sürgün edilmesine sebep olmuştur."

➤ Hüsnü Yusuf Bey (1817-1861)

1837'de Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'dan mezun olmuştur. 1848'de kolağası rütbesiyle Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'a resim öğretmeni olarak atanmış, 1854 yılında Beyşehir

ve Suğla Gölü kanal çalışmaları için mühendis olarak Konya bölgesinde görevlendirilmiştir. Afyonkarahisar Mevlevihanesi, Mevlânâ Türbesi ve çevresini konu alan kroki ve resim çalışmaları yapmıştır. 1855 yılında Konya'da Karaviran Gölü'nün kaynağının değiştirilmesiyle ilgili görev almış, bölgeyle ilgili beş parça harita çizmiştir. 1856-57 yıllarında önce Viyana'da, daha sonra Paris'te sanat eğitimi almıştır. Bu dönemde Fransa'nın sanat ortamında Barbizon Ekolü ve gerçekçi resim anlayışı hâkimdir (Cebeci, 2020: 65).

Resim 3. Hüsnü Yusuf Bey'in kaleminden Afyon Mevlevihânesi'nin Görünümü.

Kaynak: Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi, 2020, s.58.

Sami Yetik (2016: 18), Hüsnü Yusuf'u "Müslüman Leonardo" olarak nitelemekte ve "Mimaride fevkalade ihtisası, güzel sanatlara ilahi bir incizabı bulunduğu aşıkardır. Ayasofya'nın dahil ve hariç bütün inceliklerini muhafaza ederek küçük mikyasta güzel bir maketini vücuda getirebilmesi sırf bu cezbenin tesiri altında yorumlayan ruhunun bir çalışma eseridir" demektedir.

Su birikintileri, uçsuz bucaksız kır görüntüleri ve ağaçların yer aldığı doğa, o dönemdeki çoğu sanatçının olduğu gibi Hüsnü Yusuf Bey'in de başlıca ilham kaynağıydı. 1858'de İznik ve Bursa güzergâhı üzerinden Konya'ya gitmiş, yolculuk esnasında gördüğü ilginç yapıların görüntülerini kâğıda aktarmış, Akşehir ve İshaklı kasabasında kroki çalışmalarıyla birlikte notlar almıştır. 1861'de kaymakamlığa yükseltilmiş ve o yıl vefat etmiştir (Cebeci, 2020: 65).

➤ Ferik Tefvik Paşa (1819-1866)

İlk eğitimini Enderun'da almış, 1837 yılında Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'dan mezun olmuş, Avrupa'ya resim eğitimi için gönderilmiştir. Yurda döndükten sonra askerlik mesleğinde erkânı harp reisliğine kadar yükselmiştir.

Tevfik Paşa, ressamlığının yanı sıra aynı zamanda çok başarılı da bir nakkaş ve hattattır. Büyük zelzeleden sonra Bursa Ulu Cami'nin mihrabını tezyin ve nakşetmiş, ancak bu tezyinat sonradan acemi nakkaş fırçaları ile bozulmuştur (Yetik, 2016: 34).

Yapıtları bilinemediğinden Ferik Tevfik Paşa'nın üslubu hakkındaki bilgiler söylentilere dayanmaktadır (Tansuğ, 2012: 365).

➤ Osman Nuri Paşa (1839-1906)

1857'de Harbiye son sınıf öğrencisiyken Saray'a alınmıştır. Avrupa'da resim eğitimi almıştır. Kuleli Askerî Lisesi'nde ve Harbiye'de resim öğretmenliği yapmıştır.

Türk resminde kahramanlık içeren konuda eser veren ilk ressamımızdır (Preveze Tablosu).

Osman Nuri Paşa'nın öğrencileri olarak; Hoca Ali Rıza, Sami Yetik, Zekâi Paşa, Ahmet Ziya Akbulut gibi sanatçılar sayılabilir (<http://www.turkishpaintings.com>).

Resim 4. Osman Nuri Paşa, Ertuğrul Fırkateyni 16 Eylül 1890 (Fırtınada batmadan önce)

Kaynak: <http://www.turkishpaintings.com>

Askerî Lise öğrencilerinden resim yeteneği ile kendini gösterenleri defterine not alarak unutmadığı, Harbiye'ye geçtikleri sene onları arayıp bulduğu ve resimhaneye devamlarını teşvik ettiği bilinmektedir (Yetik, 2016: s.35).

“Nuri Paşa, bir zabıt için resim yapmamanın bir kusur, resimden anlamamanın büyük bir irfan noksanlığı olduğuna katî bir kanaatle hüküm vermiş hocalardandı. Derslerde daima, orduda el işlerinde maharetli zabıtların kıymetlerinden itibarlarından bahsedirdi. Güzel ve doğru krokilerin meslekteki derece-i lüzumunu munis lisanının tatlı ahengiyle anlatarak genç ruhlara karşı sevdirmeye, sanat zevkini tattırmaya çok dikkat eder, ehemmiyet verirdi” (Yetik, 2016: s.35).

➤ Şeker Ahmet Paşa (1841-1907)

1859'da Harbiye'den mezun olmuştur. Resimlerinin Padişah Abdülaziz tarafından beğenilmesi üzerine 1862'de Paris'e gönderilmiş, orada Mekteb-i Osmani'ye devam etmiştir.

Paris Güzel Sanatlar Yüksek Okulunda Boulangier ve Gerome'un atölyelerinde çalışmış, eserleri yurt dışında birçok sergiye kabul edilmiştir (Tollu, 1967: 2). Avrupa'dan döndükten sonra Tıbbiye'deki resim hocalığının yanı sıra Beyazıt, Zeyrek, Kaptan İbrahim Paşa Rüstiye mekteplerinde, Sultanahmet Sanat Mektebi'nde de resim öğretmenliği yapmıştı. Yaptığı bu görevleriyle memleket çocuklarına ve onların yakın çevrelerine de sanat zevkini aşılarmaya gayret ediyor, yaptığı eserleriyle onlara Batılı anlayıştaki resimden zevk alma mutluluğunu yaşatıyordu (Tollu, 1967: 4).

Resim 5. Şeker Ahmet Paşa; "Natürmort", 92x130 cm, Tüyb, 1906, Ankara RHM.

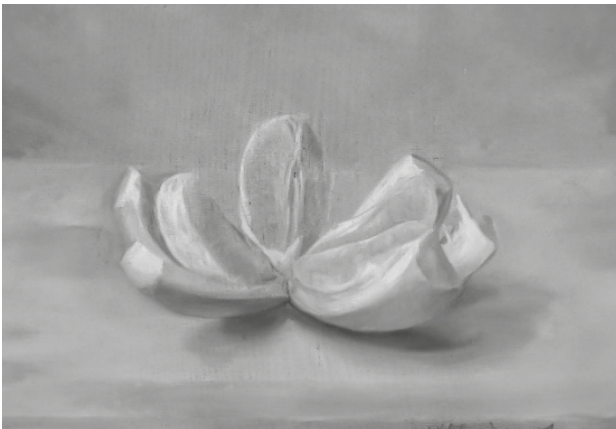
Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr/>

Avrupa resmiyle ilk köklü bağıntıyı kuran Şeker Ahmet Paşa, İstanbul'da ilk kişisel sergiyi açan ressam olarak da sanat tarihimize geçmiştir (Tansuğ, 2011: 159).

Yaptığı natürmortlarda olduğu kadar peyzajlarında da realist bir tavır sergilediği görülür. Peyzaj ve natürmortlarında daha çok koyu tonları, ışığı ve renkleri kullanımı ile Barok bir etki yaratarak derinlik sağlamıştır. Yaptığı manzara resimlerindeki titizliği ve detaylarındaki ince işçiliği açısından dönemin sanatçısı Courbet'den etkilendiği düşünülmektedir. Şeker Ahmet Paşa, klasisist-romantik bir eğitim görmesine rağmen, yer yer Courbet anlayışına yaklaşan resimler yapmıştır (Özpinar, 2007: 19).

➤ Süleyman Seyyid (1842-1913)

Öğrencilik yıllarında kara kalem ve sulu boya resimleriyle öğretmenlerinin dikkatini çekmiş, Maltalı Guiseppe Schrnaz ve Fransız Pierre Ques'ten ders almıştır. 1862 yılında Harbiye'den teğmen olarak mezun olduktan sonra Sultan Abdülaziz tarafından Paris'e gönderilmiştir. Burada bir süre Robert Flari ve Gustave Blouanger'nin yanında, daha sonra dokuz yıl kadar da Alaxandre Cabanel'in atölyesinde çalışmış, Paris Güzel Sanatlar Okulu'nu bitirmiştir. Bir yıl Roma'da çalıştıktan sonra İstanbul'a dönmüş; bir müddet ressam Osman Nuri Paşa'nın yardımcılığı yaptıktan sonra Harp Okulu'nda resim öğretmeni olarak atanmıştır. 1880'de Kuleli Askerî İdadisi'ne, 1884'te Askerî Tıbbiye İdadisi'ne geçmiş ve buradan 1910 yılında emekliye ayrılmıştır. İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nde ders nazırlığı, Orman ve Maadin Mektebi'nde Fransızca öğretmenliği yapmış, Mülkiye Mektebi'nin kuruluşunda görev almıştır (Yetik, 2016: 51).

Resim 6. Süleyman Seyyid: "Portakallı Natürmort", 33 x 40,5 cm, Tüyb, 1904.
Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>

Üsküdar'da Nuh Kuyusu'nda büyük ahşap bir evde yaşayan Süleyman Seyyid, manzara resimlerinde çok sevdiği Çamlıca, Kısıklı, Bulgurlu, Hekimbaşı, Dudullu, Kayışdağı, Alemdağı ve

Fenerbahçe'yi konu almıştır. Daha çok natürmortlarıyla tanınan sanatçı, "Leylaklar" resmi ile Paris Sergisi'nde madalya almıştır. Natürmortlarında Şeker Ahmet Paşa ve Hüseyin Zekâî Paşa gibi çağdaşlarının aksine meyve kompozisyonları yerine meyvenin kendisini ele alarak incelemiştir. Örneğin, Portakallı Natürmort'unda meyvelerden oluşan bir kompozisyon yaratmaktan kaçınarak meyvenin özünü yakalayan, portreleştiren yalın bir anlatım tercih etmiştir. Perspektif ve geometrik sağlamlık resimlerinde dikkat çekmektedir (<https://arhm.ktb.gov.tr>).

46 yıl süre ile askerî ve sivil okullarda öğretmenliğin yanı sıra, gazetelerde yazarlık ve çevirmenlik de yapmıştır (Yetik, 2016: 51).

➤ Servili Ahmet Emin (1845-1892)

İstanbul'da doğan Servili Ahmet Emin, 1865'de Mühendishane-i Berrî-i Humayun'dan Topçu Mülazım (teğmen) olarak mezun olmuş ve tophane resimhanesine atanmıştır. Burada görev yaptığı yıllarda, görevi gereği resimden çok fotoğrafla meşgul olmuştur (Yetik, 2016: 23). Fotoğrafçılığı azınlıkların tekelinden kurtaran sanatçılarımızdan biridir.

1892 yılına kadar Mühendishane'de öğretmen olarak görev yapan sanatçının günümüze ulaşan az sayıda resminden biri olan "Baalbek Harabeleri" dış mekanda çalışılmış, kapalı kompozisyon olarak kurgulanmış ve kapalı formlardan oluşan bir eserdir. Sanatçı açık-koyu renk zıtlığı ile kurgulamış olduğu kompozisyonunda, tek nokta ışığını kullanarak arka plandan ön plana doğru bir derinlik elde etmiştir (Özpinar, 2007: 41).

Resim 7. Servili Ahmet Emin, Baalbek Harabeleri
Kaynak: Şeker, 2016: 36.

Resim ve fotoğrafın yanı sıra, oymacılık ve heykel dallarında da başarılı çalışmalar yapmıştır (Yetik, 2016: 23).

Yaşamı sürekli çalışma ile geçmiş, gecelerini dahi az uyku ve çok meşguliyetle geçirmiştir. Aşırı çalışmaya bağlı geçirdiği uzun bir sinir rahatsızlığı sonucu 9 Ocak 1892'de vefat etmiştir (Yetik, 2016: 25).

➤ Kaymakam Ahmet Şekür (1856-1951)

Ahmet Şekür Bey; Emin Bey ve Hüsnü Melek Hanım'ın oğlu ve Türk havacılık tarihinde önemli yere sahip olan Tayyareci Vecihi Hürkuş'un amcasıdır (<https://tayyarecivecihi.com>). 1875'de Harbiye'den mezun olmuş, aynı yıl Harbiye'ye tarama ve meç öğretmenini olarak atanmıştır.

1898 yılında Harbiye'deki öğretmenlik görevine ek olarak Meclis-i Maarif-i Askeriye üyeliğine de tayin edilmiştir (<https://www.pulhane.com>).

Resim 8. Kaymakam Ahmet Şekür; "Avcılar", 66x95,5 cm, Tüyb, SSM.
Kaynak: <https://digitalssm.org/digital/collection>

Hoca Ali Rıza'nın çok beğendiği ve onun hakkında büyük ümitler beslediği öğrencilerdendir. Dönemin resim anlayışı içinde ele alındığında inanılmaz bir kompozisyon düzeni ve perspektif anlayışı yansıtan Şekür'ün resimlerinin altyapısında fotoğrafların varlığı açıkça belli olmaktadır (Tarlakazan, 2017: 345).

➤ Halil Paşa (Sözel) (1857-1939)

Halil Paşa, Mekatib-i Askeriye Nâzırı (Askerî Okullar Komutanı) Ferik Selim Paşa'nın oğludur. İstanbul'da dünyaya gelmiştir.

1874'de Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'dan mezun olmuştur. Yaver olarak atanmış, yaverliğin yanı sıra Askerî Lisede resim öğretmenliği de yapmıştır. 1880'de sanatını geli-

tirmek üzere Paris'e gönderilmiştir. Orada Güzel Sanatlar Akademisinde Gerome gibi ünlü sanatçıların atölyelerinde sekiz yıl çalışmış, yurda döndükten sonra Harbiye ve Tıbbiye'de resim öğretmenliği yapmıştır. 1905 yılında Müze-i Osmanî'nin müdür yardımcılığı görevine getirilmiş, 1906'da ise mirliva rütbesine terfi ettirilerek Harbiye Resimhanesine atanmıştır. Halil Paşa'nın rütbesi, 1908 Meşrutiyet'inde uygulanan Tasfiye Yasası ile yarbaylığa indirilmiş ve emekli edilmiştir. 1917-1918 yıllarında Saniye-i Nefise Mektebi Müdürlüğü de yapan Halil Paşa yaşamının son yıllarını Abbas Hilmi Paşa'nın konduğu olarak Mısır'da geçirmektedirken yurt özlemine dayanamamış ve İstanbul'a geri dönmüştür (Terzi, 1994: 202-203).

Paris'te eğitim aldığı yıllarda klasik ve realist akımın etkisinde kalmış, Empresyonizmi ülkeye getiren sanatçılardan biri olmuştur. Boğaz resimleri, yalılar, kayıklar, resimlerinin konuları arasındadır. Anatomi bilgisi belirgindir. Kadın portreleri dikkat çekicidir. 1900'de Salon des Artistes Français'de sergilediği kadın portresiy-le bronz madalya, 1936 yılında Viyana Uluslararası sergisinde altın madalya kazanmıştır (Tanış, 2011: 270).

Resim 9. Halil Paşa, "Eldivenli Kadın (Madam X)", 104x66 cm, Karton üzerine yağlıboya ve pastel, 1899, SSM.
Kaynak: <https://www.sakipsabancimuzesi.org>

➤ Hüseyn Zekâi Paşa (1859-1919)

İstanbul'da doğmuş, ilk resim eğitimini Kuleli Askerî Lisesi'nde Süleyman Seyyid ve Osman Nuri Paşa'dan almıştır. 1883 yılında Harbiye'den mezun olmuştur.

Öğrencilik yıllarında yaptığı resimlerle Sultan II. Abdülhamid'in beğenisini kazanarak yaver sınıfına alınmış ve saray yaveri Şeker Ahmet Paşa ile çalışmaya başlamıştır. 1907 yılında Saray yaverliğine atanmış, bu görevi sırasında Yıldız Sarayı'ndaki Silah Müzesi'nin kuruluşu için çalışmalar yapmıştır.

Ressamlığının yanı sıra sanat eseri koleksiyonları yapan sanatçının ayrıca 1914 ve 1919 yıllarında yazdığı sanat tarihi kitapları da vardır. Peyzaj ve natürlümler çalışmaları bulunan sanatçının İstanbul resimleri arasında III. Ahmet Çeşmesi, Ayasofya Camii gibi anıtsal mimari betimlemeleri, İstanbul'un çeşitli yerlerinden yaptığı peyzajlar sayılabilir. Erken dönemlerinde primitiflerin fotoğraftan çalışılmış resimlerini andıran bir üslupla çalışan sanatçının daha geç dönem resimleri, açık havada çalışılmış izlenimi veren ışık ve renk kullanımıyla empresyonist bir üslubu çağırıştırır (<https://arhm.ktb.gov.tr/>).

Resim 10. Hüseyn Zekâi Paşa; "Söğüt'te Ertuğrul Gazi Türbesi", 75,5x100 cm, Tüyb, Ankara RHM. Kaynak: https://arhm.ktb.gov.tr

➤ Bahriyeli İsmail Hakkı Bey (1863-1926)

1884 yılında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'dan gemi inşaat mühendisi olarak mezun olmuştur ve Bahriye Nezareti İnşaat Dairesi'nde göreve başlamıştır. 1895'de görevli olarak Almanya'da bulunduğu dönemde, maaşlarının ödenmemesi nedeniyle görevinden istifa etmiş, geçimini sağlamak için Hamburg'daki Alman deniz inşaat müesseselerinde mühendis olarak çalışmasının yanı sıra resim yapıp satmıştır.

Resim 11. Bahriyeli İsmail Hakkı Bey; "Denizde Fırtına", Tüyb, 74,5x120 cm. Kaynak: https://arhm.ktb.gov.tr

1908'de Meşrutiyetin ilanından sonra göreve başlama daveti alarak yurda dönmüş ve Binbaşı rütbesiyle Deniz İnşaat Reisliği görevine başlamıştır. 1910 yılında rütbesi yarbaylığa yükseltilmiş, üç yıl daha çalıştıktan sonra 1913 yılında emekliliğini isteyerek denizle ilgili özel çalışma hayatına atılmıştır. Bu dönemde şahsi teşebbüsü ile Paşabahçe'de küçük, mütevazı bir tezgâhta güzel motor tekneleri ve sandallar yapmıştır. Bilgisinden ve tecrübesinden yararlanılmak üzere, 1920 yılında tekrar göreve çağrılmış, İstinye'deki inşaat tezgâhında mühendis olarak vefat ettiği 1926 yılına kadar çalışmıştır.

Hoca Ali Rıza'nın kayınbiraderi olan Bahriyeli İsmail Hakkı Bey, tam anlamıyla deniz ressamlığının tekniğine hakim, deniz ve gemileri bilen bir ressamdı (Yetik, 2016: 100-106).

➤ Hoca Ali Rıza (1858-1930)

1858'de Üsküdar'da doğduğu için sanat tarihine Üsküdarlı Hoca Ali Rıza adıyla geçti. Rüstiye'deki öğrenciliği sırasında resim derslerindeki yeteneği ile dikkat çekmiş, askerî okullarda Osman Nuri Paşa, Süleyman Seyyid Bey ve Mösyö Kess (Pierre Ques)'den resim dersleri almıştır. 1884'te teğmen olarak Harbiye'yi bitirmiş ve bu okula resim öğretmenini olarak görevlendirilmiştir. Bu dönem resimlerinde ve daha sonraki yıllarda, doğup büyüdüğü Üsküdar ve Karacaahmet'in sessiz köşelerini, kıyı kahvelerini ve güneşli kayalıklarını konu olarak tercih ettiği görülür. Resim öğretmenliği yaparak çok sayıda öğrenci yetiştirmiş, resim derslerinde kullanmak üzere desen albümleri hazırlamıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr/>).

Resim 12. Hoca Ali Rıza; "Manzara", Tüyb, 93X130 cm., Ankara RHM.
Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>

İtalya'ya resim öğrenimi için gönderileceği dönemde Napoli'de başlayan kolera salgını nedeniyle yurt dışına gidişi ertelenmiş, daha sonra da gönderilmemiştir. Harbiye'deki hocalığından başka Numune-i Terakki Mektebi ve Çamlıca Kız Lisesi'nde de resim öğretmeni olarak görev yapmıştır (Yetik, 2016: 83)

1909-1912 arasında Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nde başkanlık yapmıştır.

Üsküdar'ın ve Boğaz'ın zenginliklerle dolu tepelerine tırmanır, bir kaya parçasından, bir yelkenliden, bir fıstık ağacı silüetinden, bir İstanbul ahşap evinden bin bir renk manzumesi ile şaheserler yaratırdı. Hoca Ali Rıza için realizmin en zengin temsilcisi denilebilir. Eserlerinin sayısının beş bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. 20 Mart 1930 tarihinde Üsküdar'da vefat etmiştir. (<https://arhm.ktb.gov.tr/>).

➤ Ahmet Ziya Akbulut (1869-1938)

Ahmet Ziya Akbulut, 1887 yılında Harbiye'den mezun olmuş, resim eğitimini Kuleli Askerî Lisesi'nde Osman Nuri Paşa'dan, Harbiye'de Hoca Ali Rıza'dan almıştır. Mezuniyetinden sonra Erkan-ı Harbiye resimhanesine atanarak 1894 yılına kadar burada çalışmış, yüzbaşılığa yükselince Osman Nuri Paşa'ya yardımcı olarak Kuleli Askerî Lisesi'ne atanmıştır. 1894 yılında Ameli Menazır ve 1896 yılında Usulü Ameliye-i Fenni Menazır adlı eserleri yayınlanmıştır. Ahmet Ziya Akbulut sanata olduğu kadar, matematik ve astronomiye de meraklıydı. "Takvimi Ziya" olarak adlandırılan yıllık cep takvimi onun tarafından hazırlanıp yayınlanırdı. Prof. Dr. Mustafa Kaçar tarafından sadeleştirilen "Güneş Saatleri Yapım Klavuzu" isimli kitabı 2010 yılında yayınlanmıştır. 1898 yı-

linda Mektep-i Askeriye matbaası müdürlüğüne atanan Ahmet Ziya, 1905 yılında binbaşı olmuş, 1913 yılında Osmanlı Ressamlar Cemiyeti başkanlığına getirilmiştir. Bu cemiyetin gazetesinde de perspektif dersleri veren sanatçı, 1914 yılında emekliye ayrılmıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr>).

Resim 13. Ahmet Ziya Akbulut; "Mimar Sinan Türbesi", 38x55cm, Tüyb, 1910. Ankara RHM.
Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>

1938 yılına kadar Sanayi-i Nefise Mektebinde Ulumu Riyaziye ve Fenni Menazır öğretmeni olarak ders veren sanatçı, son yılında müdür muavini olarak da görev yapmıştır. Eski Beyazıt İmareti, Sultan Ahmet Camii, Mihrişah Sultan Camii belli başlı eserleri arasında yer almaktadır. Sultanahmet Camii resimleri, öğretmeni Osman Hamdi Bey'in ona mezuniyet görevi olarak verdiği resimdir. Ahmet Ziya haftalarca at meydanına giderek açık havada, Dikilitaş yönünden caminin resmini yapar. Bu kapsamda yaptığı Sultan Ahmet Camii resimlerinin arasına, Süleymaniye Camii resimlerini de kazandırır. Ankara Resim ve Heykel Müzesi koleksiyonunun önemli eserlerinden olan Mimar Sinan Türbesi de büyük olasılıkla bu dönemde yapılmıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr>).

Ahmet Ziya Akbulut, öğretmen ve sanatçı olarak Türk resmine yaptığı hizmetlerinin yanı sıra, perspektif kuralları ve bunların uygulanması hakkında iki de kitap yazarak, yeni resim sorunlarının bilimsel yönünü aydınlatıcı bir rol oynamıştır (Tansuğ, 2012: 60).

➤ Diyarbakırlı Tahsin (Siret) (1874-1937)

İstanbul'a, Askerî Lise'de öğrenim görmek için gelmiştir. Nuri Paşa'nın öğretim sistemi içinde sanatını geliştirirken Kuleli Askerî Lisesi'nden Boğaziçi'nin güzelliklerini özümsemiş, Harbiye'de Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi olmuştur.

1895 yılında Harbiye'den Süvari Teğmen olarak mezun olmuş, deniz resimlerinde gösterdiği üstün başarının yanı sıra müzikteki maharetiyle de tanınmış bir sanatçıdır (Yetik, 2016: 107).

Resim 14. Diyarbakırlı Tahsin; "Dalgalı Denizde Gemi", 81x116 cm, Tüyb., Ankara RHM. Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>

1902'de Sanayi-i Nefise Mektebi'ne devam eden Diyarbakırlı Tahsin'in, bu okuldaki kapalı atölye çalışma yönteminden sıkılarak ayrılmıştır (Yetik, 2016: 110). 1918'e kadar Erkan-ı Harbiye resimhanesinde ressam olarak çalışmıştır. I.Dünya Savaşı yıllarında tedavi için Macaristan'a gönderilmiş, burada da tamburu ilgi ile dinlenmiş, resimleri çok beğenilmiştir. İstanbul'a evlenmiş olarak dönmüş ve haftada bir gün Beyoğlu Musevi Mektebi'nde resim öğretmenliği yapmış, diğer günlerde de Seyr-i Sefain İdaresi'nin (Denizcilik İşletmesinin) resimhanesinde çalışmıştır. 1937 yılında Kadıköy'deki evinde hayata gözlerini yummuştur (Yetik, 2016: 111; <https://arhm.ktb.gov.tr>).

➤ Mehmet Sami Yetik (1878-1945)

Kuleli Askerî Lisesi'ndeki eğitimi devam ederken öğretmeni Osman Nuri Paşa'nın teşvikiyle resim çalışmalarına başlamıştır. Harbiye'de Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi olmuş ve ondan çok etkilenmiştir. Eyüp Baytar Mektebi'nde resim öğretmeni olarak görev yaparken Sanayi-i Nefise Mektebi'ne kaydolmuş ve buradan 1906 yılında mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından resim öğretmenliği yaparken 1910 yılında Paris'e resim eğitimine gönderilmiş, burada Akademi Julian'da Jean Paul Laurens'in atölyesinde çalışmıştır. Bu süreçte klasik biçemden uzaklaşıp izlenimciliğe yönelmiş, yurda döndükten sonra Avrupa'da gördüğü yeniliklerin Sanayi-i Nefise programlarına girmesi için girişimlerde bulunmuştur.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti kurucuları arasında yer almıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr>).

Resim 15. Sami Yetik; "Topçular" 70x99 cm, Duralit üzerine yağlıboya, 1928. Ankara RHM. Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>

Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'nda İdadi'den arkadaşı Mehmet Ali Laga ile cephede görevlendirilmiştir. Edirne cephesinde Hasan Rıza ile tanışmış, bu sayede onun yağmalanan atölyesine sahip çıkmış, resimlerinin bir kısmının kurtarılmasını sağlamıştır. Savaşta esir düşmesine rağmen Bulgar ressamlarla kurduğu ilişkiler sayesinde esaretten kurtulmuştur.

Cephedeki görevleri sırasında yaptığı çizim ve eskizler, Şişli Atölyesi'ndeki büyük boyutlu resimlerinin temelini oluşturmuştur. Savaşın sona gazetelerde sanat konulu yazılar yazmış, orta dereceli okullar için iki albüm hazırlamıştır. 1940 yılında "Ressamlarımız I" adlı kitabı yayımlanmıştır. Galatasaray, Ankara ve Viyana Sergileri'ne katılmış, 1945 yılında kurulan Asker Ressamlar Derneği'nin ilk kurucusu olmuştur. Savaş resimleriyle tanınan Sami Yetik'in manzara, natürlmort ve portreleri de önemlidir. Hayatının son yıllarında yaptığı resimlerde konu olarak Ankara manzaralarına yönelmiştir (<https://arhm.ktb.gov.tr>).

➤ SONUÇ

Evrensel sanat dünyasında kabul gören Türk sanatçıların sayısının her geçen gün daha da artmasının yanı sıra iletişim olanak ve teknolojilerinin de çok hızlı geliştiği günümüzde artık Türk resminin öncülük yapacak askerlere ihtiyacı kalmadığı gibi günümüz asker ressamlarının da öncülük yapmak gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Amaçları, yetiştikleri asker ocağında, kendilerine verilen büyük emekleri boşa çıkarmadan, kendilerinden önce yetişmiş kuşaklara layık, çağdaş sanat anlayışından geri kalmayan eserlerle sanat ortamında var olmak. Bu yolda çalışmalarını sürdürürken yeni yetişecek kuşaklarda sanata ilgiyi ve sevgiyi canlı tutmak, imkânlar elverdiğince geliştirmek, günümüz asker ressamlarını mutlu eden etkinlikler olacak, daha da güzellikler yaratılmasına her fırsatta katkı sağlayacaklardır.

MANA YORUMA FEDA EDİLEMEZ

Halime KİRAZLI

Kur'an-ı Kerim okunduğu zaman, her Müslümanın içini ferahlar, ruhu huzura erer. Kimisi kendisini Mekke'de hisseder, kimisi çok farklı bir âlemde... Farklı isimlerden farklı Kur'an tilavetleri insanı bir yerden alıp başka bir yere götürüyor. Mesela İsmail Biçer'den ya da Kani Karaca'dan Kur'an dinlememiş olan birisi İstanbul tavrında Kur'an dinlemiş sayılmaz. İstanbul tavrında okuma yapanların günümüzde sayısı ne kadar azalsa da bu usulün temsilcileri hiç tükenmiyor.

Ramazan-ı Şerif bir yanda müminler için en önemli ibadetlerden orucu getiriyor, bir yandan Kur'an-ı Kerim'in müjdesini. Ayın manasını mukabele ve teravihlerde buluyoruz. Bakara suresi 185. ayette müjdelendiği üzere, "(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır."

Kur'an-ı Kerim okumaksa, ayrı bir sanat. Yüzyıllardır Allah'ın kitabına iman eden müminler onu en iyi şekilde anlayabilmenin yollarını arıyor, okuyuş şekilleri üzerine tefekkür ediyorlar.

İslam medeniyetine önemli katkıları bulunan Türk kültürünün bir diğer katkısı da Kur'an-ı Kerim'in okunuşunda öne çıkıyor. İstanbul tavrı olarak adlandırılan bu tavra sahip olmak hem Kur'an-ı Kerim'e hâkimiyet, hem derin bir musiki bilgisi gerektiriyor.

Peki, nedir İstanbul tavrı? Günümüzde devam etmekte midir? Bu sorunun izini sürdük.

EVVELA SÖZ ANLAŞILACAK

Türk musikisinin, cami-tekke musikisi ve klasik müzik diye ikiye ayrıldığını anlatan Neyzen Ömer Erdogdular, cami ve tekke musikisinin Kur'an-ı Kerim'e hazırlık için yapıldığını vurguluyor.

Yani, alınan dini müzik eğitimi Kur'an-ı Kerim'in doğru okunabilmesi gayesiyle şekilleniyor.

Güftenin her zaman önde olduğunu, makamlı söyleyişe feda edilmemesi gerektiğini söyleyen Neyzen Ömer Erdogdular "İlahi ve ayinler, Kur'an-ı Kerim'i daha güzel okumak için yapılan bir eğitim bana göre. Dini müzikte de evvela güfte gelir. İlahi ve ayinde çok süsleme olmaz. Kur'an-ı Kerim'de de aynı işte. Evvela söz anlaşılacak, boğulmayacak. Mısırlı hafızların güftesi anlaşılmıyor mesela" diyor.

Süleymaniye Camii baş müezzini Mehmet Koçyiğitler de Kur'an-ı Kerim'e özel bir tavır olması gerektiğini düşünenlerden:

"Özellikle Kur'an da bir tavır olmalı. İstanbul tavrı diyoruz Mısır tavrı diyoruz mesela. Mısır'ın da ağırlığı var Arap ülkeleri içerisinde. İran ve Suriye'de de var, bir ekoldür bunlar. Üsküdar tavrı da İstanbul

tavrının içerisinde bulunuyor. Onun esprisi de şudur: rahmetli Üsküdarlı Ali Efendi'nin ismiyle müsemma olan Yeraltı Cami imamıydı. Sonra bir ara Üsküdar'da görev yapmış yine oralarda vefat etmiş. Onun tarzı da İstanbul tavrının içindeki Üsküdar tavrıdır.”

Ünlü hafız Kani Karaca Üsküdar tavrını bir röportajında şöyle anlatıyor:

“O tavırda kelimeler yayılmaz, yani şöyle ifade edeyim, bir okuma tarzı vardır ki bazıları hoca önünde talim eder gibi yayarak abartarak Kur'an okurlar. Eüzü Besmeleyi ele alalım mesela, (talim okur gibi yaya yaya hece hece ve heceleri abartılı vurgularla okuyor) bir de şöyle okuyayım, makamlı, çok güzel ve ustaca besmele çekiyor. Olması gerektiği gibiydi ikinci olanı. Diyelim ki uşşak makamından başlayacak, (uşşak makamıyla bir besmeleye başlıyor ve yarısına kadar geliyor) sonra şöyle devam eder... (Besmeleyi yarısından itibaren devam ediyor ve bitiriyor.) İşte bu uşşak oldu şimdi. Bunu ister hicaz yap, ister hüseyini yap, ister rast yap... Böyle okunursa yani Üsküdar tarzında okunursa, kelimeler daha ahım şahım vaziyette yerine oturur... İstanbul'un eski tarzı Üsküdar tarzıdır. 'Hoca önünde talim okur gibi' dedik ya.”

► HEM HAFIZ HEM FUTBOLCU

Kur'an tilavetinde yorum olarak nitelendirilen İstanbul tavrında Kur'an okuyan az sayıda kişi kaldı. Bunların da birçoğu genç hafızlar tarafından bilinmiyor. Bu yorumun en bilinen isimleri de şöyle: Sami,

Karabacak Süleyman, Âmâ Osman, Büyük ve Küçük Kemal, Mecid, Hasan Akkuş, Abdurrahman Gürses, Aziz Bahriyeli, Üsküdarlı Ali Efendi, Adalı Hızal Efendi, Abdurrahman Gürses, İsmail Biçer, Kani Karaca, Esat Gereade, Hasan Akkuş, Muharrem Arslantürk, Nihat Ulu, Zeki Altun, Kemal Tezergil, Hafız Fikri Aksoy, Ahmet Bolulu, Eski Beyazıt Cami imamı İsmail Biçer, Halil İbrahim Çanakaleli, Aziz Bahriyeli, Fevzi Mısır, Âmir Ateş.

Üsküdarlı Ali Efendi gibi dönemin önemli hafızlarıyla ahabap olan Neyzen Ömer Erdoğanlar, İstanbul tavrıyla Kur'an okuyan isimlerin, hocalar tarafından genç hafızlara aktarılmadığını söylüyor. İstanbul tavrıyla okuma yapan hafız ve imamların kültürlü kişiler olduğunu, en az bir enstrüman çaldıklarını, en az 3 dil bildiklerini ve birçok alanda çalışma yapmış din adamları olduğunu da ekliyor.

Erdoğanlar Kur'an okuyuşunda İstanbul tavrından uzaklaşmanın radyo ve televizyonla başladığı görüşünde:

“Kani Karaca'nın kıymetini bilmezsen, Alaeddin Yavaşca gibi bir üstadı yaşıyorken hala televizyonda göremiyorsak dönüp sormamız lazım kendimize. Abdurrahman Gürses Beyazıt Cami İmamı yakın zamanda vefat etti. Gürses, Osmanlı'nın son temsilcilerindendi. Bunlar hiçbir yerde yayınlanmıyor, çocuklar neyi duyacak, neyi taklit edecekler? Osmanlı'nın kalıntılarından benim çocukluğumda imam olan Hasan Akkuş iyi bir müzisyen, Beşiktaş A takımında futbol oynamış, iyi bir güreşçi. Bunun yanında pek çok mezi-

yetleri de olan bir insan. Fevkalade güzel Kur'an okur, Yemen'de esir düşmüş. Çok farklı bir insan...”

► DİNLETMEZSEN KAYBOLUR

Genç hafızlara İstanbul tavrıyla okuyan meşhur isimleri sorduğunda tanımadıklarını öğrenen Erdoğanlar, dinletilmeyen kişilerin unutulmasının kaçınılmaz hale geldiğini ifade ediyor:

“Şimdi çocuklara sordum 'Hafız Mecid diye birini duydunuz mu, Hafız Esat Gereade diye birini duydunuz mu?' 'Yok' diyorlar. 'Gidin hocanıza yuh deyin benim adıma' dedim. Yani sen hafızsın talebene bir evvelki neslin iyi okuyan insanlarını tanıtmaz, dinletmezsen sanat yok olur. Allah razı olsun ben hocam sayesinde Hafız Mecid'in mevlidi şerifini, İstanbul'un esas Osmanlı okuyuşuyla Esat Gereade'den ezberlemiştim.”

Kani Karaca gibi üstadın hayattayken müezzinlerin bile gidip dinlemediğini, onu dinlemeye gelenlerin hep ihtiyarlar olduğunu gözlemleyen Erdoğanlar “Kani Karaca âmâdır. Eminönü'ndeki Yeni Cami'de ramazan ayında mukabele okuyor, hanımı koluna girerek Beyazıt Cami'ne getiriyor. Orada da okuyor. Oradan tekrar yürüyerek Fatih Cami'ne götürüyor ve aynı gün 3 farklı yerde Kur'an okuyor. Ben Kani Karaca'yı dinlemeye Beyazıt Cami'ne giderdim. Önüne taş çatlasın 10-15 kişi oturur, onlar da ihtiyar ve anlayan insanlar. Başka da kimse dinlemezdi” diyerek bu tavrın kaybolmasını, gereken önemin verilmesine bağlıyor.

Kur'an'daki İstanbul yorumunu başka yorumları taklit ederken kaybettiğimizi söyleyen Süleymaniye Cami başmüezzini Mehmet Koçyiğit'se "Üstatlara saygımız sonsuz ama Türkiye'deki bu akım nedir? Arap-Mısır usulünü niye taklit ederler, bunu anlamak oldukça zor. İstanbul'da Fatih'te hafız olmuş, makam, musiki meşk etmiş. Daha dün kadar İstanbul tavrıyla okuyanlara bakıyorsun taklitçilik yapıyor. Bitirdiler, bir şey bırakmadılar. Ne güzel kendi tavrımız var. Çeşitli makamlarımız var. Ama maalesef bir şey kalmadı" diyor.

EZBERLENİP TAKLİT EDİLMELİ

Üsküdarlı Ali Efendi'den hocasının ısrarıyla 20 sayfa ezberlediğini söyleyen Erdoğan, ezbere devam edilmeyince unutulduğunu ifade ediyor. "Okumayınca, devam etmeyince unutuyorsun. Maksat bu tavrı alabilmek. Hocalar talebelerine bunları söylemezse talebe ne bilsin. Tavrı sonra kayboluyor. O tavrı da yapabilmek için evvela kuvvetli bir müzik eğitiminden geçmek lazım. İyi bir hocadan evvela ses eğitimi, ondan sonra makamlar hakkında bilgi ve klasik eserlerden pek çoğunu geçmek lazım. Yoksa makam da tavrı da öğrenilmez. Bu insanları ezberleyerek, bire bir taklit etmek lazım."

MAKAM ÖĞRENMEK ŞART

Koçyiğit, İstanbul tavrında tilavet yapabilmek için bir musiki eğitimi almak gerektiğini, iyi ve seçici bir dinleyici olmanın yeterli olduğunu söylerken, Erdoğan ise musikiden beslendiğini ama

öncelikle düzgün bir İstanbul Türkçesiyle konuşulması gerektiğini ifade ediyor. Her iki isim de ezber yöntemiyle makam öğrenilmesi gerektiğini ifade ederken Koçyiğit makamların dinleme yöntemiyle kendiliğinden geliştiğini ifade ediyor:

"Dinleye dinleye de makam öğrenirsiniz. Zaten makamlar kendi kendine oluşur, gelişir. Diyelim seslendirdiğiniz bir aşr-ı şerifin içinde farkında olmayarak, bilmeyerek 2-3 tane makam yapıyorsunuz zaten. Siz onu süslemişsinizdir ama makam yaptığınızı bilmezsiniz. Bunun içinde makam vardır. Okuduğunuz bir türkü de de makam vardır ama hangi makam da söylediğinizi bilmezsiniz. Bu sağlam kulaktan kaynaklanır."

"MANAYI KAÇIRMAMALİYİZ"

Kur'an okurken makam-yorum olmasının normal olduğunu ama makam yaparken bunu manaya feda etmemek gerektiğini, okuyanın Kur'an'ın manasına da hâkim olması gerektiğini vurguluyor işin ustaları.

Mehmet Koçyiğit usulün makamın önünde olması gerektiğinin, İstanbul tavrının içinde çok farklı nağmeler, farklı geçişler olduğunu söyleyerek Kur'an okurken birkaç makamın gezilerek okunduğunun altını çiziyor:

"Kur'an-ı Kerim okurken Kur'an'ın usulü, makamın önünde olmalı. Tecvid, hurufat, usul kaidesi, makam arkadan gelmeli. 'Benim sesim güzel makam da biliyorum, musiki biliyorum, nota da biliyorum şöyle bir okuyayım' demek olmaz. Kur'an-ı süsler-

siniz, tavrı koyarsınız, makam koyarsınız ama Kur'an'ın tecvidiyle talimini aşmadan... Biz ne yapıyoruz makamı ön plana alıyoruz."

FARK BU TOPRAKLARDA

İstanbul tavrının 3'e ayrıldığını söyleyen Ömer Erdoğan "Bu tavrı üçe ayırmış. Eskilerin söylediğine göre en güzeli Üsküdar ağzıymış. İkincisi Fatih, üçüncüsü Çarşamba. O ağzılar maalesef kayboldu." İstanbul tavrını farklı kılanın bu toprakların kültürü olduğunu belirten Erdoğan "Şimdi bir Süleymaniye dünyanın başka bir yerinde var mı? Arap yapabilir mi yapamaz. Yapamamış da. Bir Selimiye var mı dünya da yok? Değil ki Arap yapacak. Selimiye de ona yakışır şekilde süsleme var ve ona yakışır şekilde de hafız efendiler var."

Kur'an'ın farklı ülkelerde farklı yorumlarla okunmasını milliyetçilik olarak görülmesini değerlendiren Erdoğan "Tabii ki milliyetçilik. Ben Türk'üm Türk gibi okuyacağım. Arap'ta Arap ağzıyla okuyacak. Mısır'da okunur diyor değil efendi. Mısır nasıl okur ki? Tamam, güzel okuyorlar ama İstanbul farklı. Biz okuyamayız çünkü Arap değiliz, o lehçeyi kullanamayız. Arap onu güzel okur, bizim yaptığımızsa kötü bir taklit oluyor" diyor.

İSTANBUL MÜZİĞİ

✉ Ersu PEKİN

Bizim kuşak “İstanbul müziği” sözünü ilk kez Niyazi Sayın’dan duydu galiba. O da Mesud Cemil’den işittiğini söylüyor. Mesud Cemil Bey, babası hakkında yazdığı Tanburî Cemil’in Hayatı başlıklı kitabında uzun bir yer ayırdığı, Cemil’in hamisi Ferik Yanyalı Mustafa Paşa’nın oğlu, Cemil’in gençlik arkadaşı ve hayranı Mahmut Demirhan’dan aldığı bir mektupta söz eder bundan:

... bizimki ne Türk musikisi, ne şark musikisi, ne de hududu ve mefhumesi içine dergâh, Enderun ve meyhane giren Osmanlı musikisidir. Bu benim görüşümle ve ihtisasımla ancak “İstanbul musikisidir”; kökleri ve unsurları ile melodilerini bu güzel şehrin, cennetpâre İstanbul’un o emsalsiz şafaklarından, mehtaplarından, tulû ve guruplarından ve her tarafı saran aşk ve zarafet tecelliyatından alıp bizi esirî bir istiğrak içinde bayıltan bir musikidir ki bunu da halkeden büyük Tanburi Cemil’dir.¹

Bu yaklaşım, bir efsane yaratma eğilimi taşıyorsa da, elbette önemli bir iddiayı da ortaya atıyor. Bütün bir tarihi, bütün bir müzik kültürünü bir kişiye bağlayan böyle bir iddiayı görmezden gelmek onu hafife almak olur. Bunun bir benzeri, şiirde Yahya Kemal’in İstanbul sevgisinde görülür. Yahya Kemal, İstanbul üstüne bir “şiir kurar”; İstanbul’a aşkını anlatacak şey şiirdir ancak. Demirhan’ın hayranlık dolu bir aşkla yansıttığı bu

şiirsel anlatıma “İstanbul müziğini gerçekten Cemil temsil eder mi?” diye bir soruyla bakmak istiyorum.

Birkaç parametre üzerinde durabiliriz. İlk olarak “müziyen”: “Müziyen” diye tek tek bireylerden değil, bir karakterden, bir meslekten, bir sanatçı kategorisinden söz ediyorum. Osmanlı kültüründe müzik yazılan değil, icrayla var olan, hocadan çırağa meşk ederek geçen, hem kişisel hem de toplumsal belleğe teslim edilmiş bir sanat alanıdır. Bunun doğal sonucu unutulmak, farklılaştırılmak, değiştirilmektir. Bir eser, her icra edilmesinde bir kez daha aynısı yapılamayacak biçimde yeniden yaratılmış olur bu yolla. Nota gibi bir başka mecrada temsil edilmeyen eser, böylece her zaman kendisi olarak hayatını sürdürecektir —eğer gözden düşüp unutulmazsa. Eserin değişmeden yinelenmesi söz konusu değildir. Bu değişimi gerçekleştiren “müziyen” den

başkası değildir. İcrada eseri her müzisyen değiştirir, ama değişimin hem diğer müzisyenlerce hem de toplumca benimsenmesi zorunludur. Bunu yapabilecek yeteneğe, yaratıcı güce sahip müzisyeni yaratıcı icracı diye nitelemek isterim. Yaratıcı icracılar arasında sesini duyabildiklerimizden en eskilerinden biridir Tanburi Cemil. Ses kaydının yapılabildiği, bu kayıtların yayılabildiği bir dönemde yaşadığı için şanslıdır Cemil Bey. Biz de Cemil Bey'i dinleyebildiğimiz için şanslı olmalıyız. Ama Tanburi Cemil Bey gibi müziği kendi yeteneği ve bu yeteneğin imkan sağladığı müzik anlayışıyla ortaya koyduğu, özellikle, tanbur ve kemençe icraları yalnız sazandeleri değil, neredeyse İstanbul'daki bütün 20. yüzyıl müzik evrenini etkisi altına almış, sanki bütün bir Osmanlı müzik tarihindeki icralar bu üslupla yapılmış gibi gerçek olma olanağı bulunmayan bir yarınlığa yol açmıştır.

İkinci parametre "meclis": Osmanlı toplumunda halka açık konserler olmadığına göre, bir yaratıcı icracı'yı toplum nasıl dinleyecekti? Osmanlı zürafası sohbet edip, şiir söyleyip, müzik icra ettiği meclislerde bir araya gelirdi. Patrimonyal bir yapıya sahip Osmanlı toplumunda model padişah meclisleriydi. İster padişahın, ister yüksek bir devlet görevlisinin, ister bir şairin veya sıradan bir kişinin meclisi ya da Anadolu'da bir kentteki yaran meclisi olsun,

içerik ve biçim bakımlarından neredeyse birbirlerinin aynıdır. Katılanlara özel, mahrem toplantılardır bunlar. Bu toplantıların ana karakterini birlikte zaman geçirmek, aynı şeyden birlikte zevk almak, böylece birlikte "hal olmak" diye özetleyebilirim. Amaç vecde varmak ise bunu gerçekleştirecek araçlardır aşk, içki, şiir, müzik ve dans. Meclis yapısını Hollandalı tarihçi Johan Huizinga'nın, homo

çeklik katılanları yükseltmeli, ortak bir "gönül birliği"ne ulaştırmalıdır. Bir süre sonra oyun biter, her şey sona erer, ama deneyimlenen vecd hali, yükseliş ve arınma sizi içine almıştır. Bunu sağlayan, Aristo'nun katharsis kavramında içeriğini bulan belli bir estetik çerçevesinde sanata dönüşmesidir meclisin.³ "Müzisyen" kendini bu meclis için, meclis de müzisyeni kendisi için yeniden var eder. Müzik orada değişir.

Müzik söz konusu olunca, bir mecliste iki grubun varlığını görmek zorunludur: Söyleyenler ve dinleyenler. Söyleyensiz bir dinleyici olamaz doğal olarak, dinleyicinin yolunu çizen söyleyendir. İkisi de meclisin bileşenidir. Ne müzisyen "konser sanatçısı", ne de dinleyici "konser izleyicisi"dir; ne de bu ikisini seyreden bir "seyirci" vardır ortada. Meclisi var eden katılımcıdır. Bunun, Nietzsche'nin "ideal seyirci"siyle⁴ Umberto Eco'nun, yazarın niyetini tam olarak anlayan "ideal okur" kavramına atıfla ideal dinleyici olduğunu söylemek gerekir.⁵ Dinleyici, meclis bütünü içinde müziğin estetiğini yaratan icracının yanında, ona cevap veren iki parçasından biridir.

Üçüncü parametre "üslup": Eser ancak her seferinde icrayla yeniden yaratılarak hayat bulduğuna göre, yaratıcı icracının dinleyen tarafından onaylanmış estetiği kendi çağının üslubunu belirleyicidir. Bu hem hanende hem de sazende

ludens adımı verdiği kültür yaratıcı bir paradigma olarak geliştirdiği oyun kuramı üzerinden açıklayabiliriz.² Oyunlar bir mekânda ve bir zamanda oynanırlar. Belli bir alan ve belli bir zamanı var oyunun. Oyuncular yalnızca bu alanda ve oyun süresince olmak üzere gerçek kimliklerini bırakarak katılıyorlar oyuna. Gerçeklik, artık bu süre içinde bu alanda olup bitenlerdir ve bunların geçici olduğunun bilincindedir katılanlar. Buradaki ger-

için böyledir. Osmanlı müziğinde zaman içinde pek çok çalgı kullanılmış, bunların bir bölümü zamanın estetiğine ayak uyduramayıp yok olmuş, yenileri gelmiş, kimileri gelişerek istenen tınıya kavuşmuşlardır. Çalgının anlamı nesnesinden çok onu çalış biçimindedir. Üslubu ortaya çıkaran çalgıyı çalan kişinin yaratıcı dehasından başka bir şey değildir.

Cemil Bey'in sazı tanbur İstanbul'da gelişmiş bir çalgı. 17. yüzyıldan bu yana giderek teknesi büyümüş, derinleşmiş, bağadan yapılmış sert mızrabıyla çalınarak kendine özgü "enînli tanînli"⁶ bir sada edinmiştir. Bu gelişme kendiliğinden olmadı tabii ki. Bir yandan tanburiler, öte yandan çalgı yapımcıları ve beri yandan çağın gelişen estetik anlayışı

tanburu İstanbullu zürafanın zevkine karşılık verecek bir yapıya kavuşturdular. Tanburi Cemil'in tanburlarından bu yana bu çalgının gelişimi sürmektedir. Tanburun bugüne dek süregelen evrimi İstanbul'da, İstanbullularca sağlandı. Bunun için İstanbullu bir çalgıdır tanbur.

Mahmut Demirhan'ın, Tanburi Cemil Bey'i bütün bir İstanbul müziğini temsil eden bir sazende olarak göstermesi, yalnızca tanbur çalmasından ya da İstanbul'un büyüleyiciliğinin esiri olup içine dalmaktan çok İstanbullu müzisyenin, Cemil gibi yaratıcı icracıların ve onların içinde yaşadıkları kültürün sonucudur. Eğer bir İstanbul müziğinden söz edeceksek, bu, Cemil'in yaptığı gibi, III. Selim'in müziğini de, apokries

şenliklerindeki dansları da, çingene çalgıcıyı da kendi üslubunun içinde kaynaştırarak icraya "modern" bir estetik getirmekle mümkün olabilir.

NOTLAR

1. Mesud Cemil, Tanburî Cemil'in Hayatı (Ankara: [Sakarya Basımevi], 1947): 87.
2. Johan Huizinga, Homo Ludens. Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: Ayrıntı, 2013).
3. Sanat-estetik alanında zihin açıcı bir sözcük olarak katharsis kavramı için bkz. Aristoteles, Poetika. Şiir Sanatı Üstüne, çev. Samih Rifat (İstanbul: Can Yayınları, 2007): 32.
4. Friedrich Nietzsche, Tragedyanın Doğuşu, çev. Mustafa Tüzel (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013): 44-51.
5. "Niyet", "örnek okuyucu", "ideal okuyucu" kavramları için Umberto Eco'nun şu kitaplarına bkz. Yorum ve Aşırı Yorum, çev. Kemal Atakay (İstanbul: Can Yayınları, 2011); Genç Bir Romancının İtirafı, çev. İlknur Özdemir (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2011); Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti, çev. Kemal Atakay (İstanbul: Can Yayınları, 2011).
6. "Enînli tanînli" deyişi Melih Özaltın'ın'a aittir. Bkz. Melih Özaltın, "Tanbur yapımı üzerine notlar", yayına hazırlayan Bülent Aksoy, Müsikişinas 3 (Bahar 99): 41-50.

Bu yazı ilk defa Z Dergisinde yayınlanmıştır.

ERZURUM ASKERİ GENEL VALİSİ SERGEY MİHAİLOVİÇ DUHOVSKY'NİN ANILARI - 4 (SON) RUSLAR'IN 1878 ERZURUM İŞGALİ

Dr.Sıtkı Yılmaz KUŞKAY*

IV. BÖLÜM

ERZURUM VE İŞGAL EDİLEN MEVZİLERİN BOŞALTILMASI

Bu vaziyette, bir önceki bölümün başında zikredilen, Erzurum ve yöresinin teslimine hazırlanması ile ilgili tebliği; ve birkaç gün sonra, tam olarak 27 Ağustos'ta, 25 Ağustos'ta birliklerimizin Batum'a nihai girişi vesilesiyle, Erzurum şehrinin ve bölgenin Osmanlı makamlarına devriyle ilgili bir başka tebliğ aldım.

Eşit idari görevlerde hizmetimizde bulunan tüm Türk vatandaşları, meclis ve zaptiye üyeleri, 16 Eylül'e kadar, yani yaklaşan işten çıkarılmalarından birkaç gün sonrasına kadar onları parasal bir ödenekle tatmin edilmelerine izin verildi, böylece bizim açımızdan eksik ödeme yerine fazla ödeme yapıldı.

Türkiye'ye geçen köylerden aşar toplamının derhal durdurulması emredildi. Erzurum, Hasankale, Horasan'da, levazım ambarlarının depolarına

toplamda 100.000 pud¹ saman toplamayı başardık ve bunları birliklerin kullanımı için serbest bırakmaya başladık; diğer ürünler, yani tahıl henüz alınmadı. Horasan'dan gelen samanların bir kısmı Karaurgan'daki en yakın depomuza nakledildi; kullanılmayan geri kalanının Türk makamlarına ücretsiz olarak teslim edilmesi emredildi.

Birliklerimizin Erzurum yakınlarından ilerleyişleri için bana verilen takvime göre, ilk kademe 1 Eylül'de,

¹ 1 pud = 16,3 kg

*E-mail: kuskay@gmail.com

son kademe 7 Eylül'de yola çıkacaktı. Posta istasyonlarına son kademenin geçişiyle çıkmak ve Erzurum'a giden telgraf hattını ise geçici olarak muhafaza etmek emri verildi ve Erzurum'da (geçici olarak) memur sayısı azaltılmış bir istasyon bırakılarak ara istasyonlar (Hasankale, Zars (Horasan-Dalbaşı köyü), Zivin) kaldırıldı. Hükümetimizin Batum hattını satın aldığı gibi, saha telgrafhanesi başkanından beni Türklere bizim hattımızı satın almalarını teklif etmeye davet eden bir mesaj aldım. Türk telgraf dairesi başkanı, savaştan önce Kars-Gümrü hattı olmadığı için Erzurum'la Kars arasında uluslararası bir iletişim olup olmayacağını hala bilinmediğini söyleyerek bana itiraz etti; Olsa muhtemelen Oltu'ya gideceğini, çünkü kışın Soğanlık üzerinden iyi bir nizamda muhafaza etmenin inanılmaz emek gerektirdiğini ve her halükârda alelacele, kışın inşa edilen, askeri hattımızın malzemelerinin çok az değerli olduğunu bildiğini [söyledi]. Bununla birlikte, İstanbul yetkililerine ilgili bir talepte bulundu, fakat bizim Erzurum'dan ayrıldığımız güne kadar yanıt alamadı.

Emrimde olan, çoğunlukla yerlilerden olmak üzere yerel polis teşkilatı için tüm bölge şeflerinin komutasındaki ekiplere ayrılmış düzensiz süvari bölüğün 16 Eylül'e kadar bırakılması emredildi. Savaşın yeniden başlaması durumu [göz önüne alınarak] avcılardan oluşturulan bu bölük barış zamanı yük olmaktaydı; binicilerin öfkelerini defalarca yatıştırmak zorunda kalmıştı ve polis gözetimi ko-

nusunda neredeyse hiçbir işe yaramıyordu.

İlk emrim, askeri mallarının depolarını Türklere devretmek oldu. Neredeyse 40 yerde depolar vardı: dört büyük ve 33 küçük barut mahzeninde milyonlarca farklı sistemli mermiler, varillerde çok miktarda barut, dolu ve boş şarjörler saklanıyordu; birkaç şehir deposunda, 135 topla birlikte çok değerli emlak oluşturan binlerce tüfek, keskin silahlar, topçu malzemeleri ve benzeri çeşitli şeyler vardı ve bunların savaşın yeniden başlaması durumunda imhası Türklere için çok hassas bir durum olurdu. Depoların iadesi birkaç gün içinde gerçekleşti: bizzat Erzurum'da bulunan Türk subaylarından oluşan bir komisyon tarafından teslim alındı; çoğunlukla sadece mühürlerin bütünlüğü kontrol edildi ve nöbetçilerimizin yerini Türklere aldı.

Burada Tiflis'ten daha fazla olan hükümet binaları ve kale istihkamları bizim tarafımızdan hiç kabul edilmedi:

Erzurum'dan ayrıldıklarında Türklere onları terk etti, birçok yerde şömineleri, bacaları, kapıları, pencere çerçevelerini ve hatta döşemeleri kırdı. Şimdi neredeyse aynı durumdaydılar, ama hastalarımızın yerleştirildiği bazı yerler dezenfekte edildi, badanalandı ve mükemmel bir şekilde düzeltildi. Elbette bu sonuncusunun Türklere hediye olarak bırakılması gerekti.

Şehrin ve bölgenin devri prosedürü hakkında vilayete emir verirken, yeni sınırı ayırtmalarını belirtmekte biraz zorlandım. Örneğin, Berlin Antlaşması'na göre Micینگert köyü ile Köseadağ arasında sınır düz bir çizgide gitmeli; ancak düz bir çizgi köyleri ve topraklarını ikiye böler. Mümkün olduğu kadar uygun yaklaşık sınırı şu şekilde belirtmem gerekti: Çoruh'ta (Türkiye'nin gerisinde kalan) Kelik köyünden, bir yanda Tortum çayı ile diğer yanda Oltuçay arasındaki su havzası sırtı boyunca, Sivri-Dağ sırtına kadar, sonra bu sırt boyunca doğuya Neriman(-Narman) köyüne; sonra Penekçay ve Bardızçay nehirleri boyunca Karargan köyüne; ayrıca Bardız, Yeniköy ve Karargan köyleri topraklarıyla birlikte bizde kalıyor. Devamında, düz Köseadağ'a doğru yöne bağlı kalarak [sınır çiziliyor]. Ayrıca, özel komisyonlar tarafından sınırın nihai gösterilmesine kadar, uç köylerimiz olarak şunlar kabul edilir: Aras'ın sol sahilinde - Micینگert, sağ sahilinde ise, Pirveli nehri havzası boyunca yerleşen köyler, yani: Pirveli, Arpaçay, Mağaracık ve Karakilise. Böylece Erzurum ve Hasankale ilçeleri tamamen

Türkiye'ye geçmiş, Horasan ve Oltu ilçeleri iki kısma bölünmüştür. Yönetimlerinin iki eyalete bölündüğü günlerde bu bölgelerin meclis üyelerini, zaptiyelerini ve müdürlerini görmek garipti.

Müşir İsmail Paşa, şehri ve bölgeyi teslim almak üzere Erzurum'a şahıs ve birliklerin sevk edilmesi hususunda benden 28 Ağustos tarihli bir telgraf aldığımda, henüz Babıali'den gerekli emirleri almamıştı; yine de hemen ertesi gün, ayın 29'unda, bu konudaki tüm emirlerin kendilerine verildiğini söyledi.

Rus makamlarının temsilcileri olmadan bir saat bile Erzurum'dan ayrılmamam gerektiği bana önceden bildirildi. Savaşın sonra burada bir başkonsolos olması önerildiği ortaya çıktı, o gelene kadar ofisimden birkaç rütbeli ile bölgeyi ve bölge sakinlerini iyi incelemiş, Erzurum Polis Müdürümüz Binbaşı Kamsarakan'a bu görevde kalmasına izin verildi.

Rusların Erzurum'dan gideceği haberi, yerel Ermenileri umutsuzluğa sürükledi. Türklerin geri dönme olasılığına ancak tümen revirimizin hasta arabalarını ve tüm revir mallarını şehrin içinden geçtiğini görünce inanmaya başladılar; ama inandıktan sonra ruhtan düştüler. Müslümanlar ise tam tersine son günlerde Müslümanların zafer ve intikam zamanının yaklaşmasıyla Ermenileri sürekli gizlice korkutarak gözdağı verdiler. Bir yanda korku, diğer yanda tutku o kadar büyüdü ki, önemsiz bir kaza genel bir endişeye neden olabiliyordu.

30 Ağustos'ta, İmparator'un ad gününde, Rus kampının önünde, bir dua ayininden sonra askeri birliklerin komutanı Korgeneral Şeremetyev tarafından genel bir geçit töreni yapıldı ve ardından o gün alay bayramını kutlayan 154. Derbent Piyade Alayı'nda gala yemeği verildi. Resmi geçide ve gala yemeğine şehrin en şereflipleri davet edildi. Hem resmi geçitte hem de yemekte gördükleri pek çok şey onları ikna etti ve Rusların gidişinin geri dönülmez bir gerçek olduğu onlar aracılığıyla şehrin her yerine yayıldı.

Ağustos'un 30'undan 31'ine geçen gecesi sanki kasten yapılmış gibi bir olay oldu. Ramazan'ı coşkulu bir şekilde kutlayan birkaç Müslüman, bir Ermeni evine girdiler ve burada, kendileri tarafından bağlanıp dövülen kocanın huzurunda karısına zulmettiler. Sonra, zarar gören ev sahiplerinin bu olayda hiç de masum olmadıkları ortaya çıktı; ancak o sırada anlatılan olay Ermenilere, Müslümanların onlara karşı bir intikamın başlangıcı olarak görüldü. Aynı gece ve önceki gün, daha sonra ortaya çıktığı üzere, başarısız bir soygun amacıyla, Müslümanlar tarafından şehrin çevresindeki Ermenilere iki saldırı düzenlendi. Sabahın erken saatlerinden itibaren tüm şehir kaynamaya başladı. Binlerce Ermeni, yoğun kalabalıklar halinde sokaklarda yürüdü. Her şeyden önce piskoposlarına giderek, Türklerin küstah tehditlerinin arttığını ve Ruslar gittikten sonra durumlarının umutsuzluğunu, şimdiye kadar Avrupa devletlerinin her-

hangi bir garantisini duymadıklarını ve Türk yetkililerin barışı sağlama niyetlerine ve gücüne inanmadıklarını ona beyan ettiler. Piskopos, şerefli sakinleriyle birlikte tüm şehri dolaşarak bana geldi, evimin etrafındaki sokaklar insanlarla doluydu. İlk güvence, benim ve Rus birliklerinin, gözlerinin önünde Türk makamları ve birlikleri şehirde sıkı düzeni sağlamak için tüm önlemleri alana kadar şehri terk etmeyeceğimizin beyanıydı; zavallı Ermeniler korkuyla şehri ve bölgeyi terk edip [Türk yönetiminin] gelmesini beklemeden gideceğimizi düşündüler. Hemen General Şeremetyev ile anlaşarak, devriyeleri güçlendirme, güvenlikler dışında gündüzleri bir taburu, geceleri iki taburu şehir meydanlarına getirme emri verildi; bölgeyi teslim alacakların ve Türk birliklerinin gönderilmesini hızlandırmak için tarafımdan İsmail Paşa'ya telgraf gönderildi, Ermeni Halk Şurasına ihtiyaçları hakkında Erzincan ve İstanbul'a telgraf çekmesine izin verildi; telgrafla İsmail Paşa'dan din adamları aracılığıyla yerel Müslümanlara en katı talimatları vermesi talep edildi ve aynı önlemler Ali Efendi Arabzade aracılığıyla alındı. Halkın temsilcileriyle birlikte piskopos, neredeyse panik noktasına ulaşan kalabalık tarafından az kalsın eziliyordu. Kalabalığın arasından, halkı silahlarla kendini savunmaya çağıran sesler duyuluyordu. Bu kritik anda, kalabalık önünde bir tür güç görünseydi ve kızgın kalabalık bu gücün üzerine atardı. Polisimiz ise tam tersine halkı sakinleştirdi ve polis yetkililerimizin talimatlarına

uyarak kalabalık olaysız bir şekilde dağılmaya başladı. Ben, komutan ve diğer kişiler, takviye devriyelere sokak toplantılarını dağıtmaya devam etmeleri ve itaatsizlik durumunda suçluları tutuklamaları emri verildiğini bölge sakinlerine duyurduk. Ertesi gün dükkânlar ve dükkanlar açılmasa da şehir sakinleşmeye başladı; ama bu huzursuzluk köylerde yankılanıyordu. Köylerden temsilciler Rusya'ya gitmelerine izin verilmesi talepleriyle kitleler halinde ortaya çıkmaya başladılar; hem piskoposlar hem de ben onları sakinleştirmek için büyük çaba sarf ettik.

İskan işlerini sürekli izleyen Korgeneral Lazaryev, Er-

meni nüfusa dağıtmak için bana Rusça ve Ermenice bir bildiri gönderdi, hemen bu bildirin taş baskısı yapıldı ve bölge yöneticileri ve piskoposlar aracılığıyla 500 nüsha olarak dağıtıldı².

Aynı zamanda General Lazaryev, Müşir İsmail Paşa'ya iki telgraf göndererek bölgedeki Hristiyan nüfusu sakinleştirmek için en enerjik önlemleri almasını istedi³ ve Müşir'e hakkını vermeliyiz ki, gecikmeden elinden gelen her şeyi yaptı. İsmail Paşa, 2 Eylül tarihli gönderisinde, «İki devlet tebaalarının haklarının karşılıklı olarak korunması, o devlet yetkililerinin kutsal görevidir» diye yanıt verdi, «Bu nedenle, insanlara gösterdiğiniz özen

için size hassas şükranlarımı sunmak için acele ediyorum. Erzurum'daki karışıklıklar hakkında daha önce aldığım bilgiler ışığında, buradan Ferik Musa Paşa'nın, sivillerden ise Hacı Hüseyin Paşa'nın da diğer rütbelere ve jandarmalarla birlikte sevk edilmesini emrettim. Van'dan gelen birlikler de oraya hareket etmeye hazırlanıyor. Düzeni yeniden sağlamak adına, yukarıda belirtilen yerleri bizzat ziyaret etmeyi düşünüyorum.»

Müşir aynı tarihli başka bir gönderide böyle cevap verdi: «Ekselansların 1 Eylül tarihli telgrafını aldım. Hristiyanların gelecek ve şimdiki kaderi konusundaki dikkatiniz için son derece minnettarım. On-

2 İşte bu bildiri metni:

“Erzurum [şehrinin] ve vilayetinin Ermeni halkına! Rus ve Türk hükümetleri arasında imzalanan anlaşma gereği kısa bir süre sonra birliklerimiz tarafından terk edilecek olan Erzurum ve çevresindeki Hristiyan ahalisinin, geleceklerinden endişe duydukları ve hatta kendi kaderleri ile ilgili endişe içinde oldukları bilgisini aldım.

Bölgenin yüksek başkomutanlığına atanmış biri olarak, bana bağlı birliklerin çekilmesinden sonra hiç kimsenin huzurunuzu bozmayacağına ve durumunuza daha da kötüleştirmek için hiçbir şey yapılmayacağına dair olumlu verilere sahibim. Aranızda, kişisel, bencil görünüşleriyle veya başka amaçlarla, çirkin ve rahatsız edici söylentiler yayan, size gelmekte olan kaçınılmaz zulme sizi ikna etmeye çalışan kötü niyetli kişiler çıkarsa, onları kendinizden uzaklaştırın, onları meşru makamlara takdim edin, atalarımızın mezarlarının bulunduğu, ailelerinizin yaşadığı yerlerden ayrılmaya cehdetmeden, tamamen huzurlu bir yaşama ulaşacağına emin olun ve kendinize güvenin; maddi refahımızın bağlı olduğu yerlerden ayrılmayın. Herhangi bir göç, ve dahası, sınırlarımız içine - size hala yabancı olan, her durumda bilinmeyen bir geleceğin sizi beklediği bir ülkeye geçiş büyük yoksunluklar ve sıkıntılarla ilişkilidir. Hükümdar İmparatorumuz ve halkı tarafından size gösterilen kaygının Berlin Antlaşması'nı imzalayan diğer Avrupa'nın diğer devletleri tarafından eşit olarak paylaşıldığına inanm. Osmanlı İmparatorluğu hükümetinin de, sizinle ilgili ve aynen diğer tebaaları ile ilgili tüm görevleri üstlenmeye istekli olduğuna ve onun tarafından alınacak önlemlerin, hem emlakınızı, hem de tam kişisel güvenliğinizi garanti altına almaya yöneleceğine şüphem yok.

Erzurum'dayken, temsilcilerinize aynı anlamda seslendim ve Türk hükümetinin niyetlerinin samimiyetine ve her yerde karşılaştığımız katılımın sağlanmasına derinden inanarak, hükümetinizin meşru makamlarına boyun eğmek ve onları kendinize bir dayak görmenizin sizin için zaruret gerekli olduğunu yeniden teyit ediyorum. Eğer kısmet olursa, bir kez daha Erzurum'u ziyaret edeceğim ve şimdi bu bildiride duyurduğum her şeyi size bizzat tekrarlayacağım. Sonuç olarak, sizin yukarıda anlatılanların hepsinin doğruluğuna tam emin olarak, bu duyuruma bağlı kalacağımızı ümit ediyorum.”

3 General Lazaryev 31 Ağustos'ta Müşir'e yazıyordu: Erzurum'un askeri valisinin bana bildirdiğine göre, dün gece birkaç Türk, Ermeni bir ailenin evine girmiş, onu soymuş, birini yaralamış ve bir kadına tecavüz etmiş; bugün ise sabaha doğru bir Türk, Hristiyanlara yönelik tehditlerine itiraz eden bir Ermeni'yi yaralamış. Korkmuş insanlar, birkaç bin kişilik büyük bir kalabalık halinde başpiskoposun önünde toplanarak ona Türklerin artan tehditlerini ve durumlarının umutsuzluğunu bildirmişler. General Dukhovski'ye, yetkililerimizin Erzurum'da kaldıkları sürenin son dakikasına kadar, şehirde düzeni sağlamak ve herkesin mal ve can güvenliğini korumak için acil önlemler almasını emrettikten sonra, Ekselanslarına müracaat ederek, mümkün olacak her türlü önlemlerin alınmasından imtina etmemenizi ve tüm ahlaki etkinizi Hristiyan nüfusu sakinleştirmek ve korumak için kullanmanızı sizden rica ediyorum. Müşir, eminim ki, halk ve ordu arasında derin bir saygıya sahip olarak ve Sultan Hazretlerinin güvenini ve engin gücünü kusanarak, Müslüman kitesinin tutkularının taşkınlıklarını dizginlemenin ve Hristiyanlarda, Osmanlı hükümetinin gücüne, adaletine ve hepsini ve her birini baba gibi himaye edeceğine tam bir inanç oluşturmamın sizin için kolay olacağından eminim. Ermeni halkına yaptığım bildiriden, Osmanlı hükümetinin himayesi altında Hristiyan nüfusun geleceğine nasıl bir düşünce ve tam bir inançla baktığımı, lütfen, görün ve bu nedenle Ekselansların beyanını tam dikkatle karşılayacağımızı ve Hristiyan nüfusun [hayatında] yer alacağımızı düşünmeye cesaret ediyorum. Majesteleri Büyük Dük'e rapor vermem için bu konuda emirleriniz hakkında, lütfen, bana bilgi veriniz.”

1 Eylül tarihli ikinci telgrafta General Lazaryev şunları yazdı: “Dün, Müşir, sizden telgrafla Hristiyanların can ve mal güvenliğini korumak için önlemler almasını istemiştin; bugün Ermeni toplumundan korku içinde olduklarına, Osmanlı makamlarından himaye görmediklerine ve şiddet olması durumunda sınırlarımıza hücum etmeye hazır olduklarına dair bir mesaj aldım. Eleşkirt'ten Ermenilerin iskanı, Kürt korkusuyla şimdiden başladı. Horasan Hristiyanlarından bazıları onları örnek almağa başlıyorlar. Müşir, biliyorsunuz ki, ben şahsen ve ayrıca İmparator'un Genel Valisinden aldığım talimatlara göre, tüm manevi gücümü Ermeni halkını yerlerinde tutmak için kullandım ve onlar dürüst bir sözle inandırdım ki, Osmanlı yetkililerine tam bir güven ve koşulsuz itaatın onlar için en iyi koruma ve garantidir. Müşir, benim fikrimi paylaştığıma ve Ermeni nüfusunu yatıştırmak için acil ve enerjik önlemler alacağımıza ve böylece onların gergin durumdan çıkaracağımıza ve onları sakin bir şekilde yerlerinde kalmaları ve barışçıl emekle meşgul olmaları konusunda zorlayacağımıza kesinlikle eminim. Emin olun ki, “Topraklarımızı göçün” kelimesini söyleyeceğim zaman, Hristiyanların yaşadığı vilayetleriniz boşalabilir; ama ruhumun derinliklerinde Ermeni halkının iyiliğini dileyen ve büyük kitlesel göçlerin ne zorluklar ve fedakarlıklar eşliğinde yapıldığını bilen ve Majesteleri Hükümdar Büyük Dük Hazretlerinden olumlu emirler alan biri olarak, sizi inandırıyorum ki, sayın Müşir, bu konuyu tam bir dikkatle ele alırsanız, güçlü ve adil bir hükümetin eli altında huzur bulacak ve emeklerinin meyvelerini güvenle yiyecek olan halkların hayr duasını alacaksınız. Lütfen göçü önlemek için aldığımız önlemler hakkında beni bilgilendiriniz.”

ların haklarını korumak için gereken her şeyi yaptım ve umarım Tanrı'nın yardımıyla beklentilerinizi karşılarım.”

Hatta daha önce Müslümanları dizginlemek için her türlü tedbiri almaları hususunda Erzurum'daki Ali Efendi Arabzade ve kıdemli asker Binbaşı Zühti Efendi'ye telgraf çekti. Sonra Müşir, Babıali'nin özel emriyle IV. Anadolu Korddu Kurmay Başkanı Ferik Musa Paşa'nın, düzeni sağlamakla ilgili Müslümanların en ufak bir itaatsizlik durumunda onları idam etmek yetkisi ile Erzincan'dan Erzurum'a gönderildiğini; bir birlik müfrezesi ile ve sivil yönetimin kabulü için Hacı Hüseyin Paşa'nın vilayete vekaleten Vali olarak atandığını bana bildirdi.

Bütün bu emirlerden sonra, paniğe kapılmış Ermeni nüfusu, galiba, sakinleşti ve aynen Müslümanların tehditleri de kesildi; tüm dükkanlar, bak-kallar ve çarşılar açıldı. Ama aslında, nüfusun her iki tarafı da her zaman, küçük bir kıvılcımın kolayca yangına dönüşebileceği son derece gergin bir durumdaydı. Böyle bir kıvılcımın ortaya çıkmasına karşı dikkatli olmak gerekiyordu.

Güçlendirilmiş muhafızlar ve devriyeler, son Rus askeri şehri terk edene kadar devam etti. Daha kalabalık meydanlarda ve kavşaklarda, şehre özel olarak getirilen müfrezeler vardı. Bu kadar büyük bir hizmet müfrezesinin askeri birlikleri fazla yormaması için son kademenin yürüyüşü 7 Eylül'e ertelendi.

Kırsal nüfus da, özellikle farklı yerlerde yeniden iskân

için hareket eden birkaç nakliye Ermeni piskoposunun gönderdiği kişiler tarafından durdurulduktan sonra sakinleşti. Bu tür önlemlerden sonra, tüm halk kitlelerinin yeniden yerleşiminin olmayacağı umulabilir; ama yerleşimcilerin/göçmenlerin ayrı ayrı köylerle, gizlice, bazen geceleri sınırlarımız içine gelmelerini tamamen ortadan kaldırmak imkansızdı.

Nihayet 5 Eylül sabahı Vali vekili Hacı Hüseyin Paşa, bir süvari bölüğü ile Erzurum'a geldi. Onun gelişi şehirde çok az fark edildi ve Rus yetkililerden şehir polis şefi tarafından karşılandı. Hüseyin Paşa gelişinden bir saat sonra yanımdaydı ve muhafızların 7'sinde değişmesi için şehri ve Erzurum ovasını (bizim Erzurum okrugumuzu) yarım teslim etmeyi kabul ettik, çünkü Musa Paşa askerlerle o tarihten daha önce gelmeyecekti. Akşam Hüseyin'i ve diğer Türkleri akşam yemeği için evime davet etmeye çalıştım, ancak yaşlı, uyuşuk görünümlü ve donuk gözlü, hem vücutça, hem de zihince hantal Türk - özür diledi, sağlığını, Ramazan'ı bahane etti ve akşam yemeği alınmadı.

6 Eylül'de Erzurum şehri ve Erzurum okruğu (ilçesi) yönetimimiz faaliyetine son verdi: polis, meclis ve şehir hapishanesi Türklere teslim edildi. Aynı gün Kiremitli kalesinden (tabyasından ?) ve Bakülü taburunun bulunduğu Kale'den askerler çekildi ve tüm Bakü Alayı şehir dışındaki bir kampta toplandı. Aynı gün, bizim müsaderemiz altındaki tüm askeri malların kabul

edildiği şekliyle Türklere iade edilmesine ilişkin her iki tarafça bir tutanak hazırlandı ve imzalandı.

6 Eylül günü, neredeyse bütün gün, bölgeyi yönettiğimiz zamana göre minnettarlıklarını ifade eden çeşitli temsilcilikler ve bize hizmet etmiş ayrı ayrı şahıslar ve başta piskoposlar olmak üzere özel kişiler dairemi kuşattılar. Hıristiyanlar ise hem ayrılışımızdan duydukları üzüntüyü hem de gelecekteki kaderlerinden için endişelerini ifade ediyorlardı. Belli ki insanlar onlar için çok hassas bir dönemden geçiyordu.

7 Eylül günü sabah saat 11'de Ferik Musa Paşa iki piyade taburu, bir batarya ve üç Süvari bölüğü ile şehre girdi. O, şehrin dışında komutanımız Albay Kazbek tarafından bir Tver dragun bölüğü, bir trompetçi korosu tarafından, dairesi önünde ise 153. Piyade Bakü Alayı şeref kıtası tarafından karşılandı. Sabah saatlerinde halk kitleleri Trabzon kapılarına hareket etti⁴; Şehre giriş yolu boyunca evlerin çatıları, General Lazaryev'in 30 Mayıs'ta Erzurum'a resmi girişinde olduğunun tersine, çoğu Müslüman olan erkek ve kadımlarla doluydu. O zaman Hıristiyan kalabalık "Yaşasın" diye bağırıyordu, her yerde zurna sesi duyuluyordu; şimdiyse geleneklerine göre Müslüman kalabalığı neredeyse sessizdi. Sadece mukaddes bayraklarıyla birliklerin önünde kalabalık halinde yürüyen şehir uleması ve ardından birinin başında Kuran olan Müslüman okullarının öğrencileri dualar ediyorlardı. Düzeni ve

4 Ek'teki Erzurum haritasına bakınız.

teçhizatı en iyi olanlardan derlenen Türk birlikleri, en yüksek komutanlarımızın yanından geçerken selam vererek, sokaklarda müzik eşliğinde ahenkli bir şekilde yürüyorlardı; birliklerin arkasında, aralarında komutan haremle-ri olan altı - yedi arabalık bir konvoy uzanıyordu. Mükemmel Rusça konuşan Musa Paşa (Kundukhov), Ruslara karşı olabildiğince nazik olmaya çalışıyordu. Ulu camiye varıp namaz kıldıktan sonra o, General Şeremetyev'i, beni ve Ruslardan birkaç kişiyi ziyaret etti; tabii ki aynı gün iade-i ziyarette bulunduk.

Ancak ön şarta uygun olarak Türk birlikleri şehre girer girmez muhafızlarımızı değiştirmeye başladılar ve ardından tüm idari şahıslarımız şehri terk ederek kampa gittiler ve 7 Eylül günü öğleden sonra saat 5'te Erzurum yeniden bir Türk şehri oldu.

Aynı gün akşam, Ali Efendi Arabzade, şehir halkı adına

Rus ve Türk yetkililere büyük bir akşam yemeği verdi. Bizden tüm birlik başkanları davet edildi - Türklerden sadece Musa Paşa, Mehmed Ali Bey, Antuak Efendi. Öğle yemeği müzik eşliğinde, Avrupa tarzında servis edildi ve mükemmel hazırlanmış 15 yemekten oluşuyordu.

8 Eylül sabah saat 8'de Rus birliklerinin son kademesi (Bakü alayı, 39. topçu tugayının 1. bataryası, Tver dra-gunları, Kuban ve Yeisk Kazak alayları, 5. süvari Kuban bataryası, Kafkas Kuşatma Parkı'nın 8. bölüğü) ve bölgenin Rus yönetiminin tüm safları, Ekselansları Büyük Düşes Olga Feodorovna'nın doğumu münasebetiyle Erzurum kalesinin Kars Kapıları yakınında, duadan sonra top atışlarıyla Hasankale'ye taraf yola çıktı. Bizi onurlandırmak için, bir Türk taburu yol boyunca bir müzik korusu eşliğinde dizildi. Musa Paşa başkanlığındaki en yüksek Türk makamları birliklere eş-

lik etti. Yüzlerce Müslüman, birliklerimizin performansını merak ediyordu. Hıristiyanlar, Türklerden korktukları için, neredeyse görünmüyordular. Şehirde ve bölgede tamamen sakinlikti.

Böylece tam 7 ay kaldığımız Erzurum'a veda ettik.

Son kademenin ayrılmasından hemen sonra Ekselansları Başkomutan'a gönderilen neler olup bittiğine dair haberleri ve bayram günü münasebetiyle tebrikleri içeren gönderiye cevaben, ertesi gün, Zars köyünde gecelerken, Ekselanslarından şu içerikli cevabını almaktan onur duydum: "Tebrikleriniz için çok minnettarız, tamamen itinalı hizmetinizden dolayı size ve tüm rütbelilere kalbimizin derinliklerinden teşekkür ederiz. Erzurum'un tesliminin bu kadar iyi sonuçlanmasına sevindim.»

Şimdi bana sadece iki durumdan bahsetmek kalıyor: 1) Eleşkirt'teki işlerin gidişatı

nedeniyle insanların göçünü engellemeye yönelik tüm çabalarımızın neredeyse boşa gidebileceği hakkında ve 2) ayrılışımızdan sonra yerel Hıristiyanlarla ilgili belirli özel meseleleri halletmek için hangi önlemler alınması hakkında.

2 Eylül'de Ermeni Katolik Piskoposu bana Molla Süleyman köyünden bir rahibin ona gönderdiği bir raporunu sundu. Rapordan Erivan müfrezesinin komutanına bağlı Eleşkirt ve Bayazıt okruglarında(ilçelerinde) isteyen Ermenilerin ikamet yerlerini terk ederek Rusya sınırlarına geçmelerine resmen izin verildiği anlaşılıyordu. Piskopos, halkın şaşkınlığını, bir devletin yetkilileri tarafından bir ve aynı sorunun çözümünde nasıl bu kadar keskin bir çelişki olabileceğini bana ilettili.

Aynı zamanda Horasan okrugunun başkanı, Eleşkirtli çok sayıda ailenin Aras'ın sağ kıyısındaki köylerde ortaya çıktıklarını ve bunların örneğinin Erzurum vilayeti köylerinde yaşayanların kafasını karıştırdığını bildirdi. Onlar da tüm ikna ve emirlerin aksine, cezbedici örneği takip etmeye başyorlardı. Neyse ki kısa süre sonra Eleşkirt sakinleri Kars bölgesi içine çıkarıldı ve diğerlerinin tüm girişimleri alınan başarılı önlemlerle durduruldu.

Genel olarak, yedi aylık Erzurum şehri ve on aylık Erzurum bölgesi işgalimiz süresinde her sınıftan, milletten ve inançtan sakinler arasında olumlu bir hatıra bırakmayı başardığımız söylenemez. Biz bölgeden ayrılmadan önce adaletten, tarafsızlıktan ve kamu düzenini bozanlara karşı şiddetten dolayı şükran ifadelerinin sonu yoktu. Rus ismi-

nin otoritesi ve Rus hükümetinin gücü kendilerini yeterince kamtladı ve uzun süre hatırlanacağına emin olabilirsiniz.

Not : Bu bölüm ile birlikte Erzurum'un işgali sonrası 7(yedi) ay Erzurum Askeri Genel Valiliği yapan Tümgeneral Sergey Mihailoviç Duhovskiy'in anıları tamamlanmış oluyor. Rusça orijinalinden günümüz Türkçesine akıcı ve güzel çevirisini yapan Kars Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü Öğretim Üyesi Prof.Dr.Hacali Necefoğlu'na ayrıca teşekkür ederim. Genel Vali'nin eşi Prenses Varvara Duhovskiy'nin Erzurum anıları Derliğimizin 23.üncü sayısında yayınlanmıştı. Duhovskiy ailesinin anılarını birleştirerek tek bir kitapta birleştirmeyi düşündüğümü müjdelemek isterim.

www.gelisimakademi.org
